

VI глава

КРВАВА ШУМАДИЈСКА
ЈЕСЕН

БОРИЛА СЕ ЦЕЛА ШУМАДИЈА

Септембар месец био је преломан у развоју ослободилачке борбе у Шумадији. Јачина партизанских одреда кретала се од 250 до 400 људи, сви борци су били наоружани, а проценат аутоматског оружја знатно је порастао. Сви одреди су располагали знатним количинама муниције, ручних бомби и експлозива, а посебно Крагујевачки одред који је запленио неколико железничких вагона са пешадијским наоружањем и муницијом. Преко осамдесет посто општинеких управа било је трајно искључено из функције власти нове владе „народног спаса“. Неке општинске архиве, нарочито оних општина које су се налазиле у близини немачких гарнизона, паљене су више пута. Жандармеријских станица ван немачких гарнизона остало је свега неколико, а неке су разоружаване и демолиране неколико пута. Друмски саобраћај био је парализан. Окупатор је уз велике напоре одржавао пругу Београд — Лапово, а од Лапова преко Крагујевца према Краљеву железница је саобраћала само повремено. Крагујевачки одред је још 17. августа заузео Гружу, разоружао жандарме и демолирао уређаје у железничкој станици.¹¹⁷ Истог дана је нападнута и железничка станица у Книћу. У другој половини августа и првој половини септембра Крагујевачки одред је претежно изводио борбене акције на прузи Лапово — Гружа. Изведени су напади на железничке станице Баточина, Бадњевац, Јовановац, Губеревац, Милатовац, Драгобраћа, Кнић. Ноћу између 29. и 30. септембра Крагујевачки партизански одред напао је железничку станицу у самом Крагујевцу и истовремено запалио немачко складиште сточне хране. Те ноћи погинуло је девет немачких војника. Космајски одред у то време извео је више акција на прузи Београд — Младеновац, од којих су најзначајније биле рушење пруге између Белог Потока и Раље, напад на железничке станице Умчари, Ђуринци, Влашко Поље, Раља и рушење тунела код Раље, што је довело до обуставе железничког саобраћаја између Београда и Младеновца. Десетог и 14. септембра прекинуте су железничке пруге у Врчину, Малом Пожаревцу и Малој Иванчи. Ноћу између 23. и 24. септембра Космајци су напали железничке станице Глибовац и Кусадак, демолирали уређаје и скинули 300 метара железничких шина, а пре тога, 16. септембра, порушили су инсталације у руднику угља у Великој Иванчи.

¹¹⁷ Железничка станица у Гружи нападана је и раније, 7. августа, и тада је миниран и железнички мост на реди Гружи.

Двадесет петог септембра, Космајски одред — први од партизанских одреда Шумадије — сукобло се са војском „оца Србије“ генерала Недића. Други шумадијски одред напао је ноћу између 8. и 9. августа Свилајнац. Следеће ноћи Прва моравска чета упала је у Жабаре и спалила архиву среза, а 23. августа водила је са Немцима борбу између Свилајнца и Деспотовца. Пре тога (7. септембра) порушила је инсталације на железничкој станици Багрдан. Шеснаестог септембра код Осипаонице су убијена четири љотићевца, а истог дана заплењене су у Милошевцу веће количине љотићевских униформи у једној композицији путничког воза. Двадесет седмог септембра комесар Паланачке чете Драгослав Гоша Ђорђевић, упао је, у сумрак са групом бораца у Смедеревску Паланку и напао бомбама стан немачког команданта места, а при повратку група је отворила ватру на немачки железнички транспорт.

Двадесет осмог септембра дошло је у Азањи до чувене борбе у којој је био ангажован цео потерни одред генерала Штала и главника 660. артиљеријског дивизиона из Смедеревске Паланке — око 900 немачких војника и официра, са минобацачима и артиљеријом. План Немаца је био да казне становнике Азање — највећег села у Шумадији, а затим да поново „прочисте“ Лепеницу и поврате Рачу. Немци су прво кренули са једним извиђачким коњичким одредом на врх Стражевице (К 227), на путу између Голобока и Азање с намером да овладају тактичким најјачим положајем на овом простору. Али командант 2. шумадијског одреда Андра Ђорђевић, правовремено је упутио на Стражевицу вод из Ресавске чете са задатком да је држи док чете не организују одбрану на прилазима Азањи. Ресавци су дочекали немачке коњанике организованом ватром и нанели им знатне губитке. Док су Немци чекали да им пристигну главне снаге, а чете Другог шумадијског одреда поседале косу североисточно од Азање, вод који се налазио на Стражевици добио је наређење да се повуче. Када су Немци открили да су партизани напустили Стражевицу, командир њиховог извиђачког одреда прешао је у енергично гоњење Ресаваца. Провлачећи се испред коњице, ресавски вод је прошао кроз распоред чета Другог шумадијског одреда, тако да су немачки извиђачи у галопу улетели у унакрсну убитачну ватру. Око 30 пушкомитраљеза Другог шумадијског одреда је за само неколико минута „слистило“ немачки извиђачки вод. Убрзо затим, главне немачке снаге подржане артиљеријом, прешле су у енергичан напад. Чете Другог шумадијског одреда пружале су жилав отпор. Борци су успели да правовремено изграде заклоне који су их штитили и од артиљеријске ватре. Први напад Немаца је заустављен. Уследили су нови јуриши, једна за другим. Али партизанима су се придружили и сељаци из Азање. Латили су се скривеног оружја и напали Немце на боковима и из позадине. Били су се одлучили да не допусте улазак Немаца у село. Борба је вођена пуних седам часова. Немачки јуриши су се гасили пред организованом одбраном партизана. На крају, Немци су били присиљени да се повуку. Понели су са собом 80 мртвих и рањених. међу којима је било неколико официра.

Половином септембра поново је ослобођена Рача и створена велика слободна територија коју су почели да називају „Лепеничка или Рачанска република“.

Поред већих акција које је извео Први шумадијски одред, у овом периоду било је и мањих, али такође значајних. Само 25. августа изведене су четири значајније акције. Четврта чета Другог батаљона напала је рудник угља у Орашцу, протерала обезбеђење и разорила све инсталације. Тог истог дана 3. чета организовала је на путу Аранђеловац — Младеновац две заседе. У заседи на Баљковици, између Аранђеловца и Орашца, нападнут је луксузни аутомобил у коме се, сем шофера, налазио један официр из одељења Гестапа за Србију у пратњи два Недићева жандарма. Према информацијама обавештајаца одреда из Аранђеловца, гестаповац је обављао неке послове везане за уговор између Пећанца и мајора Крауса. Немачки официр је убијен, а жандарми су рањени. Међутим, шофер је успео да извуче ауто из заседе и побегне према Младеновцу. Истог дана, нешто касније, један вод ове чете је, између Орашца и Копљара, отворио ватру на аутомобил у коме су била два жандарма и возач. Један жандарм и возач су рањени, а други жандарм, наредник, успео је да побегне. Ноћу између 25. и 26. августа једна десетина из 1. чете порушила је железничку пругу код Копљара. На повратку десетина је упала у мешовиту немачко-жандармеријску заседу. У овој борби погинула су два партизана, а на страни непријатеља четири жандарма и два немачка војника. Ова заседа коју је непријатељ поставио ноћу, што иначе није практиковао, била је први резултат рада немачко-недићевског шпијуна убаченог у Први шумадијски одред. Насртаји немачких обавештајаца на слободну територију били су све чешћи.

Тако је од Тополе стигао у Јарменовце луксузни аутомобил у коме су се налазили један немачки официр, два подофицира и војник возач. Сви су били изненађени појавом овако малог броја Немаца, наоружаних пиштољима и аутоматима. Ово је стварно био дрзак потез од стране немачких обавештајаца. Немци су се зауставили у кафани у Јарменовцима, попили су ракију и настабили пут. Код моста на Јасениди сеоска стража из Јарменоваца која је располагала само једном пушком испалила је на аутомобил неколико метака. Немци нису разговали, отишли су према Руднику. Даљи траг им се изгубио.

У септембру у великом броју села, основани су, како су Сремчевић и Милосављевић већ предлагали, Народноослободилачки одбори који су најчешће имали пет до седам чланова. Њихов рад је одмах дао значајне практичне резултате: организована је боља исхрана јединица, брже су прикупљани заостала војна опрема и оружје, а нарочито муниција. Одбори су знатно допринели изградњи чврстог моралног јединства народа Шумадије. Петоколониши, немачки агенти и разни други смутљивци који су сејали неверицу у победу народног устанка, наилазили су на отпор народа, па су све ређе залазили у села. Прогоњени су и разни црноберзијанци. Одборници су сакупљали сељачке зарушење путева, железничких пруга и телефонских стубова, као и за извођење других акција.¹¹⁸

"" Народноослободилачки одбори стварани су у складу са директивом ПК КПЈ за Србију од 8. августа 1941. године. Директива је проучена на заједничком састанку ОП за округ Аранђеловац и штаба Првог шумадијског одреда, крајем августа у Брезовцу, после чега су Сремчевић и Милосављевић почели да формирају одборе. До краја септембра одбори су формирани у: Аранђеловцу — 5 чланова (председник Марко Радвановић), Бањи — 9 чланова (председник Ми-

Ускоро су основани и срески народноослободилачки одбори у срезу орашачком и опленачком. У одбору среза орашачког нашли су се напредни, у целој околини познати и поштовани људи, какви су били Чеда Плећевић, адвокат из Аранђеловца (председник одбора) познат у народу као вођа левог крила удружене опозиције, Жика Костић, адвокат из Аранђеловца, Војин Гарић, земљорадник из Копљара, такође познат у целој околини. Живко Јовановић из Брезовца, Божа Маринковић, млинар из Аранђеловца. Срески народноослободилачки одбор за срез опленачки имао је четири члана. То су били: Живадин Аксентијевић, земљорадник из Шума — председник, Милутин Јеленић, земљорадник, из Горње Трнаве, Раде Коларовић из Наталинаца и Миладин Радовановић из Винче — чланови.

Сеоске страже су до краја септембра биле формиране само у неколико села: Горњој Трешњевици, Винчи, Бањи, Наталинцима, Вукосавцима, Јарменовцима и Брезовцу. Неке су имале чак и по 15 људи, што је знатно прелазило оквире које је одредио штаб одреда. Благојевић је сматрао да су сеоске партизанске страже веома корисне и неопходне. Он је енергично захтевао да се у свим селима у којима постоје Народнослободилачки одбори формирају и сеоске страже. Ограничио је број наоружаних бораца у сеоским стражама на седам. Да се ишло преко тог броја, дошло би до развлачења снага и слабљења укупне борбене моћи одреда.

БОРБА У СТЕПОЈЕВЦУ

Првих дана септембра ситуација у Колубари се знатно изменила. Наместо ранијих слабих гарнизона у Лазаревцу и Лајковцу Немци су довели у Обреновац 125. самостални ојачани пук који је у свом саставу имао оклопни батаљон са око 40 лаких тенкова и оклопних аутомобила, а такође дивизион артиљерије са 12 хаубица 105 мм; пук је имао и велики број минобацача. Пук је располагао са великим бројем

лан Тошић), Брезовцу — 7 чланова (председник Живко Јовановић), Горњој Трешњевици — 7 чланова (председник Бранко Илић), Вукосавцима — 7 чланова (председник Александар Комненовић), Јеловику — 9 чланова (председник Војислав Мирковић), Гараши — 7 чланова (председник Радован Степановић), столнику — 9 чланова (председник Живан Филиповић Баца), Марковцу — 8 чланова (председник Радосав Карић), Даросави — 9 чланова (председник Драгољуб Станојловић), Копљарима — 5 чланова (председник Андрија Васиљевић), Венчанима — 7 чланова (председник Властимир Спасојевић), Буковику — 6 чланова (председник Милован Миловановић), Доњој Шаторњи — 5 чланова (председник Драгомир Марјановић), Страгарима — 17 чланова (председник Борко Швабић, обухваћено Љубичево и Котража), Босути — 3 члана (председник Драгутин Радовановић). Село Цветовац имало је одбор од 10 чланова, Зеоке, Барошевац и Црљени од по 6 чланова. Миросаљци и Барошевац од по 5 чланова, а Вреоци, Шопић, Јунковац и Клока од по 3 члана. У октобру су изабрани одбори у Наталинцима — 6 чланова (председник Божидар Миловановић), Горњој Трнави — 5 чланова (председник Милутин Јеленић), Горовичу — 5 чланова (председник Марко Живановић), Вигчи — 5 чланова (председник Момчило Ђурић), Белановцу — 5 чланова (председник Чеда Алексић), Клоки — 3 члана (председник Милан Петровић). Касније су постојали одбори још и у Маскару, Рајковцу, Жабарима, Блазнави, Липовцу и Јарменовцима. Села у којима су постојали 1941. године Народнослободилачки одбори нису потпала под утицај четничке идеологије. Четници су стварали своја упоришта у оним селима у којима је изостао јачи утицај КПЈ у току 1941. године.

моторних возила, па је био способан да изводи маневар и да се самостално бори без непосредног ослањања на гарнизон. Пук је имао задатак да учврсти гарнизоне у средњем току Колубаре који би му послужили као ослонац за предузимање дејстава према Суворору и Руднику. Истовремено је пружао помоћ 704. дивизији у Ваљеву да се ослободи блокаде.

Одмах после доласка у Обреновац, командант 125. пука упутио је у Лазаревац и Лајковац један батаљон, ојачан са тенковима и артиљеријом. Батерија 220. противоклопног дивизиона који је припадао 714. дивизији остала је и даље у Лазаревцу. По доласку батаљона у Лазаревац Немци су у Колубари постали активнији. Почели су да праве чешће испаде у околину. Пробили су се до Венчана и рудника угља у Јунковцу и оставили посаде јачине од по једног вода. Намеравали су да појачају експлоатацију рудника. Посаде су имале задатак да пружају отпор партизанима до пристизања главних снага из Лазаревца које су биле моторизоване. Сто двадесет пети пук је гарнизонирао део својих снага и на Убу.

Проучавајући новонасталу ситуацију, командант 2. батаљона Раца Терзић и комесар Ото Леви дошли су до закључка да би новоприспеле немачке снаге требало нападати што чешће и не дозволити им да се прилагоде земљишту и ситуацији. Штаб батаљона дошао је на идеју да са штабом Посавско-тамнавског одреда организује заједничке нападе на новоприспеле немачке снаге у средњем току Колубаре.

Једанаестог септембра 2. батаљон је стигао у Степојевац, на свега тридесетак километара од Београда. Жандармеријска посада која се налазила у Степојевцу, чим је осетила приближавање партизана, побегла је према Београду. Други батаљон је ушао у Степојевац без борбе. То је био први долазак партизана у Степојевац. Комесар батаљона је организовао народни збор, а командант батаљона је отишао у Конатицу на састанак са представницима Посавског одреда. Један вод из 4. чете, кога је предводио водник Радован Грујић, упућен је на југоисточну ивицу Степојевца ради обезбеђења. Главнина батаљона налазила се у кафани на ручку. Командант Немачког гарнизона у Вреоцима био је обавештен о доласку 2. батаљона у Степојевац. Немци су сазнали јачину и његово наоружање. Одмах је био обавештен и командант 125. немачког пука, који је одлучио да нападне партизана у Степојевцу. Немци се решили да дејствују брзо. Командант батаљона из Лазаревца упутио је један одред јачине око 200 људи утоварених у шест камиона са једним оклопним аутомобилом. Дан је био облачан. Ниски црни облаци ваљали су се небом. Видљивост је била смањена. Када су дошли на око три километра од Степојевца, Немци су зауставили колону и продужили пешке, развијајући се за борбу. Једна чета Немаца кретала се источно од комуникације Лазаревац—Београд. Њен задатак вероватно је био да неопажено заобиђе Степојевац са југоистока и нападне са те стране не дозвољавајући партизанима повлачење према земљишту које је нудило повољније услове за борбу. Једна друга немачка колона кренула је да изврши обухват Степојевца са југозапада. Мања група је остала на комуникацији. Њен задатак је вероватно био да, када отпочне борба, брзо, на камионима, продре у Степојевац.

Партизани нису ни слутили каква им опасност прети. По завршетку збора сви су отишли у кафану на ручак. Чак је и командир 4. чете повукао ради ручка Грујићев вод који се налазио на обезбеђењу, а није му послао замену. Батал>он је тако остао без обезбеђења. Немци су имали врло повољну прилику да униште читав батаљон. Ову изузетно тешку ситуацију у којој се нашао 2. батаљон решио је пушкoмитраљезац 4. чете Душан Пакић. Он је остао на положају и после одласка његовог вода. Открио је стрељачки строј Немаца када се појавио на ивици села. Без колебања засуо је Немце митраљеском ватром и принудио их да залегну. Немци су покушали да крену поново у напад, али их је брзи Паклћев „шарад“ поново зауставио. Пало је неколико Немаца. Старешина немачке колоне привремено је обуставио напад и наредио да се Пакићево митраљеско гнездо ликвидира минобацачком ватром. Немачка јединица која је заобишла Степојевац са југозапада још је била далеко, али је група која се кретала камионима врло брзо стигла у Степојевац. Камиони, а нарочито оклопни аутомобили, стварали су велику буку. Немци су у покрету отворили ватру из митрал>еза а дејствовали су и топом из оклопног аутомобила. Све то је деловало изненађујуће на борце 2. батаљона до те мере да је у кафани завладала паника. Комесар батаљона Ото Леви и његов заменик Веља Герасимовић и командири чета, нису успели да скупе људство и да га организују за борбу. Наступило је бежање на стране одакле се није чула паљба. Једино је водник из 4. чете Радован Грујић успео да органлзовано поведе свој вод према положају на коме се налазио Пакић са митраљезом. Немци су отворили минобацачку ватру по положају на коме се налазио Пакић. Мине су експлодирале око Пакића и његовог митраљеза и засипале га земљом, али он је и даље дејствовао. Једна мина је експлодирала тако близу да је Пакић био контузован а митраљез оштећен. Радован Грујић је успео да извуче Пакића који је био у полусвесном стању. Пушкoшгграљез је остао на положају, затрпан земљом и оштећен. Радован Грујић је успео да се својим водом пробије из Степојевца и извуче два тешко рањена друга. Немачки губици су били једанаест мртвих и седам рањених.¹¹¹ Највећи део батаљона одступио је на север, где није било Немаца. Батаљон се нашао на окупу после три дана. Вод Радована Грујића је спречио Немце да одмах у почетку не предузму енергично гоњење и нанесу батаљону веће губитке.

Штаб Првог шумадијског одреда детал>но је анализирао борбу у Степојевцу и закључио да је командант батал>она Раца Терзић крив што се батаљон нашао у тако тешкој ситуацији. Заправо узрок пораза Другог батаљона била је небудност, одсуство обезбеђења. Терзић је смењен са дужности команданта и упућен у 1. батаљон. На дужност команданта 2. батаљона поставл>ен је Нинко Сакић. Заменик комесара одреда Душан Петровић Шане провео је у 2. батаљону неколико дана радећи на сређивању морално-политичког стања и учвршћивању дисциплине. Нови командант Нинко Сакић није се снашао на дужности па је Шане предложио да се и он смени. Штаб одреда се сложио са предлогом па је за команданта 2. батаљона постављен Душан Вукотић Уча, комесар 1. чете из Првог батаљона.

Наведени немачки губици дати су на основу података које су пружили становници села Степојевца.

СУМИРАЊЕ БОРБЕНИХ ИСКУСТАВА

У Дуленима, недалеко од Крагујевца, одржано је од 16. до 19. септембра војно саветовање које је одржавао Главни штаб НОПО Србије. Присуствовали су свл чланови Главног штаба са командантом Сретеном Жујовићем на челу. Од команданта партизанских одреда били су присутни: Милан Благојевић, Раја Недељковић, Андра Ђорђевић, Јбубиша Урошевић, Борислав Петровић Параћинад, Павле Јакшић, Момчило Радосављевић Моле, а Мијалко Тодоровић Плави присуствовао је у својству секретара окружног комитета за округ крагујевачки, а он је истовремено био и домаћин овог скупа. Поред војних руководилаца, саветовању су присуствовали Милинко Кушић и Светислав Стефановић.

На састанку је извршена критичка анализа рада и борбених дејстава за протекла три месеца. У отвореној расправи и измени мишљења тражена су најпогоднија решења за брзо превазилажење разних слабости и недостатака. Неки одреди су имали лоше организовану обавештајну службу, нису на време откривене намере непријатеља, па су доживљавана изненађења, а због тога је било и губитака. На ово је указано као на проблем од прворазредног значаја који је требало решити што пре. Анализом неких већих оружаних акција утврђено је да се није водило довољно рачуна о организацији система ватре, да је ватра прерано отворана и тако непријатељ упозораван, уместо да му се приреди изненађење. Констатовано је да заседе које се организују на великој удаљености од пута не дају добре резултате. Дата је директива да се строго води рачуна о утрошку муниције. Оцењено је да су чете од пет до седам водова па и више, са 300 до 500 људи, гломазне и непогодне за маневар. к командовање. Поздрављена је иницијатива штаба Првог шумадијског одреда о преласку на батаљонску формацију од по три чете. Речено је да чета не треба да има више од 60 до 90 људи. Размотрено је питање санитетског збрињавања и закључено да сваки одред треба да има своју болницу организовану тако да је непријатељ не може лако открити, а да свака самостална чета и батаљон треба да имају референта санитета оспособљеног за пружање прве помоћи. Расправљано је о значају и улози Народноослободилачких одбора и закључено да им треба пружити свестрану помоћ и ојачати их.

ДРУГА БОРБА НА СВЕТИЊИ

Од 14. до 19. септембра 1. батаљон је провео у селима око Наталинаца. Цшб задржавања у тој околини, беа оружаних акција, био је одржавање народних зборована на којима је разобличаван нов покушај окупатора да помоћу марионетске владе Милана Недића спречи ширење ослободилачког покрета и даље јачање партизанских одреда. Заправо, из неких села, као на пример, Јунковца, Клоке, Шума, Горовича и Трнавене, мало се бораца јавило у партизанске јединице, па је задатак Дугалићевог батаљона био да путем агитације прикупи нове борце. Са батаљоном је био и заменик политичког комесара одреда Душан Пе-

тровић Шане. Он је најчешће и говорио на зборовима. Тих дана у селу Ђурђеву Шане се састао са представницима штаба 2. Шумадијског одреда. Договорили су се да оба одреда испоље већу активност у селима у граничном појасу двеју одредских зона. Константовано је да су се јединице оба одреда највише ангажовале у деловима одредских зона које су се сматрале најважнијим, у појасу где су се граничиле зоне, ређе су се појављивале.

Деветнаестог септембра Дугалићев батаљон је схвануо у Доњој Трнави. Претходног дана и ноћи падала је јака киша. Борци су били мокри и блатњави. Штаб батаљона је одлучио да у Трнави одмори људе и да им омогући да се осуше и очисте оружје и опрему. У поподневним часовима једна патрола која је била упућена у извљчање, у повратку, обавестила је штаб батаљона да је прошлога дана 19. септембра пре подне, немачки саобраћај између Крагујевца и Тополе био интензиван. Прошло је у оба правца неколико мањих група од 2—3 камиона праћених мотоциклима. Штаб батаљона је донео одлуку да у току ноћи изведу батаљон на комуникацију Крагујевац—Топола и организују заседу.

Двадесетог септембра пред зору батаљон је стигао у рејон Светиње и зауставио се у једном шумарку источно од комуникације Крагујевац—Топола на удаљењу од ње нешто више од хиљаду метара. Брдо Светиња (т.т. 459) доминира околином и представљало је највишу тачку на комуникацији која је у то време повезивала Берлин са Солуном. Светиња је пружала одличне услове за осматрање према Крагујевцу и према Тополи. Дугалић је одлучио да постави у заседу само једну челу, а да остале две чете задржи у шумарку источно од комуникације и да их касније употреби. Дугалић је ценио да је за напад на мањи број возила довољна једна чета, а у случају потребе за десет мнута је било могуће извести на комуникацију цео батаљон. Дуго задржавање у заседи је замарало борце па је и то требало избећи. У заседу је упућена 3. чета на челу са њеним командиром Лазаром-Лазом Борђошким Лалом и политичким комесаром Живком-Жиком Томићем.

Борђошки је повео чету на северне падине Светиње и распоредио је на источној ивици пута, користећи бред који је за око два метра надвишавао коловоз. Са те стране су били и бољи услови за маскирање. Лала је поставио осматраче према Тополи и Крагујевцу како је то већ било уобичајено. Киша није падала али су облаци били ниски тамни а видљивоот знатно смањена. Земља је била јако расквашена и отежавала кретање ван пута. Борци нису могли да леже, клечали су или чучали. Око осам часова извиђач са Светиње који је осматрао комуникацију према Чумићу јавио је да се од Чумића приближава колона у којој се налази један камион са немачким војницима, један луксузни аутомобил и четири мотоцикла са приколицама. Лаза Борђошки је оценио да у колони може да има до четрдесет Немаца највише. Одлучио је да напада. Упутио је курира да обавести штаб батаљона. Лаза је одредио командира првог вода Милету Николића који је истовремено био и пушкомитраљезац да први отвори ватру. Милетин вод је био на десном крилу заседе и образовао је њен врх. Лаза је одредио два борца да баце бомбе на немачки камион. Немачка ко-

лона је силазила низ Светињу малом брзином. Напред су се кретала два мотоцикла са по три војника на сваком. На приколицама (корпама) су били монтирани митраљези. За мотоциклама, на око двадесет метара, кретао се сиви опел а иза њега опет два мотоцикла, а затим камион са око двадесет војника под шлемовима. Седели су у два реда окренути лицем једни према другима. Колона је била дуга око сто метара, тако да је цела ушла у заседу. Милета Николић је пустио да му се мотоциклисти приближе на свега десетак метара, а онда је његов пушкомитраљецац послушно зашкргутао и покосио два предња мотоцикла који су слетели на супротну страну пута. Војници су пали са мотоцикла и остали лежећи не покушавајући да пруже отпор. Следећи Милетин рафал сручио се на лимузину. Она је такође склизнула на леву страну пута и остала непомицна. Из лимузине нико није давао отпор. Други пушкомитраљецац Раца Терзић отворио је ватру на преостала два мотоцикла. Један мотоцикл се преврнуо а његова посада је остала на коловозу непомицна. Последњи мотоцикл се окренуо и одјурио на траг према врху Светиње. Немци су бежећи отворили ватру из митраљеца. Лаза и његова два бомбаша бацили су бомбе, али нису погодили каросерију камиона. Једна бомба је експлодирала под камионом. Услед експлозије и наглог заокретања, камион се преврнуо. Сада су на њега отворили ватру оба пушкомитраљеца. Већина немачких војника је бомбама, митралеском и пушчаном ватром онеспособљена за отпор у првим минутима, али је једна мања група са пушкомитраљезом и два аутомата заклоњена иза превернутог камиона, отворила ватру. Немци су бацали и ручне бомбе. Услови за осматрање и прецизно дејство били су им слаби, али су ипак успели да поколебају други вод. Његови борци су мењали заклоне тражећи погодније. У томе је изгубљено десетак минута. Љут због спорог дејства левокрилног вода, Милета Николић је самоиницијативно покренуо свој вод према преврнутом немачком камиону. Са пушкомитралезом у руци трчао је испред вода. Тада је наступила опасност којој се нико није надао. Осматрач на Светињи био је Драгутин-Драга Станић, адвокатски правник из Жабара. Уместо да осматра комуникацију према Чумићу што му је био борбени задатак, он је посматрао борбу. Занесен развојем борбе, Станић није приметио да му се приближио стрелачки stroj Немаца, а кад их је видео, толико се уплашио да се није сетио да опали метак из пушке да би упозорио другове из чете. Побеглао је главом без обзира низ западне падине Светиње. Стрелачки stroj Немаца наставио је да се неопажено приближи месту заседе.

Трећи батаљон 721. немачког пука укрцан у 30 камиона кретао се из Крагујевца преко Тополе у правцу Лазаревца који му је био одређен као нови гарнизон, а група коју је напала чета Лазе Борђошког, била је претходница тог батаљона. Тих дана дошло је до извесних промена у распореду немачких јединица у Шумадији. Због доласка бугарских окупационих трупа у Источну Србију и померање зоне 717. немачке дивизије на запад, командант 714. дивизије генерал Штал дефинитивно је напустио гарнизон у Крагујевцу и повукао свој 3. батаљон из 721. пука. На његово место је дошао 749. пук из 717. дивизије. За рачун напуштања гарнизона у Крагујевцу Штал је одлучио да ојача гарнизон у Лазаревцу у коме се налазила једна батерија 220. противоклопног дивизиона. Батаљон из 125. пука који се привремено на-

лазио у Лазаревцу спремао се да напусти Лазаревац и да се пребаци у Лајковац. Тако се догодило да се Душан Дугалић, не знајући за ту оперативну ком&инаторику окупатора, упустио у борбу са целим немачким батаљоном који је имао око шест стотина људи.

Када је 3. чета 1. батаљона напала претходницу 3. батаљона 721. немачког пука, чело његове главнине већ је било прошло Кременачу и приближило се врху Светиње. Командант немачког батаљона добио је обавештење од војника који су успели да се мотоциклом пробију из заседе, да је извршен напад на претходницу. Зауоставио је колону и са две чете кренуо пешке, лево и десно од пута, с намером да окружи партизанае у заседи.

Захваљујући небудности Драге Станића, две немачке чете у стрелачком строју приближиле су се неопажено заседи на свега две стотине метара. За то време вод Милета Николића био се приближио преврнутом камиону иза кога је група Немаца пружала отпор. Милета са митраљезом и Лаза Борђошки са својим бомбашима, ломили су и последњи отпор претходнице немачког батаљона. На домаку руке налазио се велики ратни плен: четири пушкомитраљеза, велики број аутомата, пушака, муниције и друге опреме. Борци су гледали тај драгоцен материјал али нису силазили на пут, чекали су завршетак борбе. Али, ускоро је са Светиње затрештало преко десет пушкомитраљеза. Због лоше видљивости и високог кукуруза који је заклањао борце треће чете, Немци су имали лоше осматрање па су прерано отворили ватру. Лаза Борђошки је једним погледом схватио сву тежину ситуације. Немачко десно крило, пробијајући се кроз кукуруз, већ је било обухватило његову чету са истока. Срећа је била у томе што Немци нису знали распоред треће чете. Увиђајући опасност од окружења Борђошки је наредио повлачење на север, према сеоском путу који је бочно излазио на асвалтну комуникацију.

Занет борбом, желећи да докусури остатак Немаца који су се бранили иза камиона, Милета Николић се последњи повукао. Одмакао је од комуникације свега двадесетак метара и наишао на немачки стрелачки строј. Из стојећег става осуо је ватру из свог пушкомитраљеза који га никад није изневерио. Неколико погођених Немаца су пали, а остали су легли у блато тражећи заклон. Али, збуњеност Немаца трајала је кратко. Неколико дугих митраљеских рафала сручили су се у Милетине груди. Пао је ничице притиснувши телом пушкомитраљез, као да је у последњем трену живота пожелео да заштити своје омиљено оружје и недозволи да га рука Немца дотакне. Непосредно после пошбије Милете Николића уследио је противнапад прве и друге чете у десни бок немачког батаљона. Распламсала се жестока борба у кукурузу и блату која је трајала око 30 минута. Заменик комесара 3. чете Велимир Миличковић налазио се у непосредној Милетиној близини. Два пута је покушао да му се приближи и да га извуче. Вероватно је предпостављао да је Милета још жив. Али, оба пута био је спречен рафалима немачких митраљеза. Када су прва и друга чета уз повике ура појачале ватру, немачка ватра према трећој чети је ослабила. Миличковић је искористио тај моменат и по трећи пут покушао да извуче друга. Одјекнуо је митраљески рафал који је пресекао животни пут младог, витког и наочитог Велимира Миличковића који је у батаљону био познат под именом Црногорац. Пао је крај Милете.

Два јунака, један рођен под Букуљом у Шумадији, а други испод врлетних Комова у Црној Гори, збратимљени заједничким циљем — борбом за слободу, остала су на северним падинама брда Светиња да сведоче о храбрости, другарској љубави, оданости и пожртвовању југословенских партизана.

Дугалић је успео да заустави Немце и извуче батаљон према Горњој Трнави. Тамо га је чекао курир штаба одреда са наређењем команданта одреда да са батаљоном хитно крене у Блазнову, где се тада налазио штаб одреда. Како су се Немци задржали на Светињи дуже, Дугалић и комесар батаљона Дача Станковић нису имали могућности да извуку тела погинулих другова Николића и Миличковића.¹²⁰ Први батаљон добио је задатак да обезбеђује штаб одреда на преговорима са генералом Новаковићем.

СПОРАЗУМ СА ГЕНЕРАЛОМ НОВАКОВИЋЕМ

Држање генерала Љубе Новаковића на сабору четничких војвода из Шумадије, одржаном на Букуљи, коме је председавао Коста ГЕћанац, потврдило је ранију претпоетавку да је он приступио Пећанцу из тактичких разлога па је из тих разлога и примио звање „команданта шумадијских четничких одреда“. То је Новаковић учинио, како је већ речено, у споразуму са својим пријатељима из савезничке обавештајне службе. Основни циљ овог тактизирања био је да се онемогући сарадња четништва са окупатором. Покрајински комитет КПЈ за Србију поставио је себи исти задатак. Када је Новаковић стигао са својим одредом на Букуљу, међу „виђеним људима“ из Аранђеловца и око-

Описана борба је регистрована у извештају штаба 1. Шумадијског одреда Главном штабу НОПО за Србију од 24 септембра 1941. године. Извештај је потписао командант одреда Милан Благојевић (Архив ВИИ ЈНА рег. бр. 5—8 К 1641). Благојевић, који је иначе био шкрт у испољавању емоција, са пијететом говори о Милети Николићу обућарском раднику из Аранђеловца старом 29 година који је од почетка устанка па до погибије убио својим пушкомитралезом 20 до 25 Немаца од којих само у последњој борби дванаест до петнаест. О Миличковићу се у извештају каже да је три пута покушао да извуче Милету, али да је његова судбина неизвесна. Учесници борбе запамтили су Миличковића само по надимку Ирногорац, али сви тврде да је у Трећем покушају да извуче Милету погинуо. Жика Несторовић у својој књизи *Стазе* страна 48, 49, такође тврди да је Црногорац погинуо. Несторовић у поменутој књизи тврди да је у борби убијено и рањено преко 30 Немаца. Велимир Миличковић рођен је у селу Трпчи крај Андријевице. Завршио је Војнотехничку школу у Крагујевцу и постао војни мајстор. Као члан КПЈ ступио је у 1. шумадијски одред половином августа 1941. године, ускоро се истакао и постао заменик командира чете. Због кратког всемена проведеног у првом батаљону нико се не сећа његовог правог имена. За време рада на овоме делу, аутор је истражио биографске податке о Миличковићу који је у другој борби на Светињи испољио храброст и пожртвованост. Јунаштво Милете Николића заливајује. Његова храброст и ратничка вештина чине га достојним звања народног хероја. На жалост, Милета Николић је рано погинуо, а касније се нико није сетио да о његовим подвиге. На Светињи су се, заправо, одиграле три значајне борбе. Прва, која је у овој књизи објављена под насловом Заседа на Кремљачи ГЕ такође одиграла на ТУЖИМ падинама Светиње. О другој борби на Светињи се најмање зна. Разлог томе је недостатак података у немачким документима а и различити изјављивања учесника о времену када се борба одиграла, њеног обиму и величини немачких губитака.

лине који су га посетили већ првог дана његовог боравка на Букуљи нашао се и адвокат Чедо Плећевић. Међутим, Плећевић се није случајно нашао у логору генерала Новаковића. Њега је упутио председник Војног комитета ПК КПЈ за Србију, а касније командант Главног штаба НОПО Србије, Сретен Жујовић, са задатком да „политички обради“ генерала Новаковлћа и да га придобије за народноослободилачку борбу. Адвокат Плећевић је оставио на генерала Новаковића снажан утисак. Новаковић је одраније знао да адвокат има велики политички утицај у овом делу Шумадије и због тога му је његова посета посебно импонувала. Тако су се сдирјатељили и често се састајали.¹²¹ Новаковић је веома уважавао мишљење Плећевића. Он је хтео да присуствује преговорима које је Пећанац водио са немачким мајором Краусом у Аранђеловцу и због тога што му је то саветовао Плећевић.

Међутим, Новаковић је имао и своје личне амбиције. Он је фактeчки желео да постане командант свих оружаних снага у Шумадији. (До септембра, у Шумадији и није било других домаћих оружаних формација осим четника Косте Пећанда и партизанских одреда). Он је првих дана јула, у Корушцу, дошао у контакт са Миланом Благојевићем. Али, из тог кратког сусрета, до кога је дошло случајно, Новаковићу је било јасно да он неће моћи да потчини Благојевића. Онда је одлучио да себи потчини четничке одреде Косте Пећанца у Шумадији. У томе је наишао на благонаклоност и самог Пећанца као врховног команданта свих четничких одреда.

Новаковић се жалио Плећевићу да код комуниста не наилази на разумевање. Благојевића је назвао „екстремистом“ и истицао је неопходност „обједињеног командовања и усклађених акција“. Он је жестоко нападао и Дражу Михаиловића као „самозванца и узурпатора туђих права“. Нападао је Дражину крилатицу о стварању „војске у отаџбини“. Новаковић је сматрао да не може *бити* говора ни о каквој чојскости пошто је југословенска војска капитулирала, и то безусловно. Заступао је тезу да је у Србији па и шире, у целој Југославији, једино могуће организовати четничтво, с обзиром да оно има традицију.

Плећевић је саветовао Новаковића да не треба да одустаје од настојања да сарађује са комунистима, па му је предложио и састанак са комунистичким вођама из западног дела Шумадије, а састанак би он организовао. Новаковић је прихватио ову сугестију. Тако је, у августу, дошло до састанка између Станислава Сремчевића и Мике Милосављевића, чланова Окружног повереништва за округ Аранђеловац, и генерала Новаковића. До састанка је дошло изненада, тако да Сремчевић и Милосављевић нису имали никакве ставове другачије од оних које је Благојевић раније саопштио Новаковићу. Категорички је одбијен захтев Новаковића да се Први шумадијски одред стави под његову команду и тај састанак се завршио без икаквих резултата.

^{1.1} Иавика да се све ради у строгој конспирацији, што је код Жујовића нарочито било изражено, довела је до великог неспоразума, чиме је угрожен политички углед адвоката Плећевића као активног припадника НОП-а. Заправо, о његовој улози нису ништа знали Окружно повереништво КПЈ за округ Аранђеловац, а ни штаб Првог шумадијског одреда. Све је разјашњено тек кад је једном приликом Благојевић рекао Жујовићу да Плећевића треба ликвидирати што се „слизао са четницима“.

Почетком септембра у Шумадији су почели да се појављују еми-сари „Горског штаба“ са Равне горе, са титулама војвода, прво у ка-черском срезу, а онда у колубарском, орашачком, опленачком, крагу-јевачком, гружанском и у лепеничком. То су били изасланици Гор-ског штаба са специјалним овлашћењем Драже Михаиловића. Ускоро затим у низу места појавили су се и „четовође“ равнгорских четника. Они су тактизирали, предлагали партизанима сарадњу, а тајно су ра-дили против народноослободилачког покрета.

У таквим околностима Новаковић је почео да се осећа усамље-ним са својим одредом од око 50 људи. Он је и даље носио титулу команданта шумадијских четничких одреда, али она му је више ште-тила него користила. Формално је и даље припадао четничкој орга-низацији на чијем челу је стајао Коста Пећанац, али Пећанчева погту-ларност нагло је опадала. Народ је ценио дела, а не титуле. Коначно је генерал дошао до закључка да је илузорно инсистирати на томе да му се партизани потчкњавају, већ да треба покушати да с њима са-рађује. То је саопштио Чеди Плећевићу и замолио га да му обез-беди разговор са представницима „партизанског врха“.

Плећевић је пренео Жујовићу генералову жељу, и тако је дошло до састанка Новаковића са представником Главног штаба НОПО Срби-је, и то у Београду. Том приликом је Новаковићу речено да се при-хвата његова иницијатива за сарадњу, али да се о условима конкретне сарадње треба договорити на терену. Предложено му је да преговара са командантом Првог шумадијског одреда Миланом Благојевићем који ће имати овлашћење да преговара у име свих партизанских од-реда Шумадије. Новаковић није волео да се поново сретне са „тврдо-корним Шпанцем“, али је напакон пристао. Благојевићу је куриром упућено пуномоћје са инструкцијама за вођење преговора. Покрајин-ски комитет КПЈ за Србију давао је овим преговорима велики значај на линији сузбијања утицаја равнгорског и Пећанчевог четништва у Шумадији.

Двадесетог септембра поподне у дворишту средњевековног мана-стира Вољавча, беше се окупила војска шареног изгледа. Команданат Првог шумадијског одреда повео је цео свој штаб и чланове Окружног партијског руководства, Сремчевића и Милосављевића, а као обез-беђење служио му је Први (Дугалићев) батаљон — више с намером да генералу покаже своју војску. Генерал Новаковић је дошао са својим војводима и целим одредом који је био под његовом непосредном ко-мандом. Бројно стање обеју страна било је приближно исто. Четници су располагали са више гушккомитралеза. Новаковић је био обучен у шумадијско сељачко одело, са шубаром и кокардом на глави и чизма-ма на ногама, а његови четници претежно су имали на себи униформе југословенске војске. Неколико официра имало је на раменима епо-лете. Одећа Дугалићевог батаљона била је веома шаролика. Борци који су раније припадали Другој и Четвртој чети били су обучени у немачке униформе, носили су и шлемове са великим петокраким звез-дама, а немачки амблем, орао, који у канџама држи кукасти крст, био је скинут. Носили су и немачке опасаче на којима је писало Gott mit uns (Бог је с нама). Партизани нису веровали у бога, али овај наппис није било могуће скинути. Други су опет били одевени у униформе које су свукли са жандарма.

Четничка и партизанска војска у почетку су биле одвојене, али су се љубопитљиво гледале. Четници су себи припремали богат ручак. Неколико јагањаца висило је окачено о гране хрстова, око ших су се биле окупиле групе четника, натезали су чутурице напуњене ракијом и посматрали како јагањцима вешто скидају кожу. Други су сагоревали суво грање и припремали ражњеве. Дугалићев батаљон је за тај дан имао суви оброк: комад хлеба са сиром и сланином и по неким парадајзом. Омладинци из батаљона нису могли да мирују. Помешали су се са четницима и почели да им постављају разна питања. Највише су се истицали пушкомитраљесци Мирослав Ђурђевић Зека и Милован Живановић. Робусни Зека, са немачким шлемом на глави и немачким чизмама, али жандарском униформом и пушкомитраљезом о врату, деловао је импозантно. Међу четницима таквог делије није било. Пришао је четнику који је држао јагње, поздравио га по шумадијском обичају „добар дан и срећан рад“, што је код присутних четника изазвало смех, а онда је сео међу четнике, поред њега је сео и Живановић и ставио пушкомитраљез преко колена.

— Када ћете ви, бре, почети да ратујете? — питао је Зека присутне четнике. — Већ је прошло три месеца од како сте почели да се припремате, а ни метак још не опалисте. Многу јагњад покласте, то-вите се, а дебљина није добра за војнике.

Четници су ћутали и слегали раменима. Зекина питања им нису годила. Један млади официр је рекао:

— Ви комунисте имате своје планове и своје стареишне, а ми своје. Они ће се договорити како треба да се ради.

— Имамо и сопствене главе — умеша се Живановић — којима треба мислити.

— А ти, момчићу, мислиш да много знаш — обречнуо се официр на Живановића — још ти млеко цури са усана, а закирио си се пушкомитраљезом. Хтео би само да пуцаш.

— Ракију не пијемо — добацио је шеретски Зека — а млеко нам не смета. Овај бата, што му млекце још цури са усана, како ти кажеш, убија Немца сигурно са свега три метка, боље од тебе који си завршио војну академију, а овај је тек завршио шести разред гимназије.

Ова полемика би се ко зна како завршила да се није умешао комесар батаљона Дача и одвео Зеку и Живановића. За то време, у припрати манастира, тамо где је за време првог српског устанка заседао Правитељствујушчи совјет, вођени су преговори између команданта Првог шумадијског партизанског одреда, који је заступао и остала три шумадијска партизанска одреда, и команданта шумадијских четничких одреда, бригадног генерала артиљерије Љубе Новаковића. Спорних питања готово да није било. Оно што је највише сметало споразумевању било је питање субординације, али се генерал одрекао амбиције да командује партизанима, пристао је на равноправну сарадњу. То је био важан услов за брзо усаглашавање ставова и потписивање споразума. У поподневним часовима споразум је био спреман за потпис. Генералова шифранткиња Нада откуцала га је на писаћој машини у три примерка. Овде ћемо навести основне ставове споразума.

Заједнички циљ: заједничка борба за ослобођење поробљене отаџбине. Обе стране се обавезују да своје редове не повећавају принудно. Ово препустити слободној народној вољи. У остваривању великог дела

народног ослобођења не спречавати да народне масе на легалан јавно и демократски начин манифестују своја родољубива и национална схватања. У зачетку спречити међусобне размирице обостраним настојањем и не дозволити да нас утицајем са стране заваде. Обе борбене групе се обавезују да за све време трајања ослободилачке борбе не спроводе разне акције личног или партијско-политичког карактера које би имале за циљ личну освету или изазвале партијско-политичке неправилности. По ослобођењу поробљене отаџбине обе борбене групе се обавезују да ће омогућити народу да својом потпуно слободном вољом, уз помоћ наших савезника, одреди себи облик, форму и државни поредак. За време трајања ослободилачке борбе, заједничким снагама онемогућити оне који служе туђинцу — издајнике, као и све остале народне штеточине — пл>ачкаше и разбојнике и то извођењем преступника пред народни суд. У ослобођеним местима постављати самоуправне и управно-полицијске органе, а у њих бирати само оне људе који у дотичном месту или крају уживају опште поверење народа, а који у досадашњој борби за ослобођење нису на себе навукли никакву сумњу.

Војне операције изводити на бази усаглашеног јединственог плана. Обе стране ће упућивати једна другој, у штабове који руководе борбеним дејствима, своје представнике како би се обезбедило јединство командовања. Ратни плен делити споразумно, а на основу претходног утврђивања којој страни треба више опреме и оружја, с обзиром на број ненаоружаних и неопремљених бораца.

Обе борбене групе се обавезују да ће по сваку цену спречавати сваку повреду приватне имовине у личне сврхе.

Споразум ступа одмах на снагу и на њега представници обеју борбених група стављају своје потписе. У десном доњем углу уследио је потпис генерала Љубе Новаковића, а у левом Милана Благојевића¹²²

Генерал Новаковић је позвао Благојевића и његове сараднике на заједнички ручак како би прославили „овај историјски догађај“. Он је одмах по потписивању уговора одржао краћи говор у коме је рекао да он целим својим бићем жели да служи народу и отаџбини, да је његова судбина сада нераздвајно везана са судбином партизанског покрета, јер он више „нема куда“ — нема других пријатеља у земљи, али да је чврсто везан за моћне савезнике. Напао је Недића и Пећанца као издајнике српског народа, а такође је напао и Дражу Михаиловића као каријеристу „који личне интересе претпоставља интересима народа“, и који „у овом тешком времену мути и раздваја јединство народа, што може да изазове братоубилачки рат“.

Благојевић је одбио понуду за заједнички ручак под изговором да партизани не пију па би својим присуством покварили опште рас-

¹²² Оригинал овог споразума чува се у архиву Војноисторијског института (К-29а, 5/11 и К-33-13-2). Овде је изражена суштина споразума, његов основни садржај, а не дословно цитат. Дослован потпис Љубе Новаковића гласи: „У име четника командант, ђенерал, војвода шумадјски Љуб. Новаковић“. а Благојевића: „За све народноослободилачке партизанске одреде који оперишу на територији Шумадије Милан Благојевић с. р.“ У средини је датум 20. септембар 1941. године и место „Рудничке планине“.

положење. Ово је рекао више као шалу, а навео је и раније уговорене обавезе као основни разлог.

У поподневним часовима партизани су напустили манастир Вољавчу, а генерал Новаковић са својим војводама „које предводе бригаде четника“ остао је да у обилном јелу и пићу прославе овај догађај.

НЕМЦИ ОКУПЉАЈУ ИЗДАЈНИКЕ СРПСКОГ НАРОДА

У септембру су наступили значајни догађаји и у табору непријатеља. Немачка врховна команда била је крајње незадовољна стањем у Србији. Хитлер је лично изразио незадовољство команданту за југоисток фелдмаршалу Листу и захтевао смену команданта Србије генерала Данкелмана, на чију адресу је упутио нимало ласкаве епите¹²⁵. У Београд је упућен генерал-лајтнант Франц Беме, са својим штабом корпуса (18. оперативна команда) са задатком да ликвидира устаничка жаришта у Србији. Деветнаестог септембра Беме је стигао у Београд и преузео команду над окупационим трупима у побуњеној Србији. Имао је овлашћење да је он „једини носилац извршне власти“. Први корак овог енергичног и окрутног команданта био је да активира колаборационистичке војне формације, Недићеву државну стражу, Љотићеве доброволце и Пећанчеве четнике и да пронађе начин да неутралише равногорско четништво које је све више узимало маха. Заправо, Беме није имао другу алтернативу. Нове трупе које му је доделила Врховна команда нису биле довољне за предстојећи задатак. Беме је инсистирао да се Љотићеве и Пећанчеве оружане формације ставе под јединствену — Недићеву команду и да „сместа престане дивљање у организацијској структури војних формација“. Овај искусни командант очигледно је желео да поједностави систем командовања и да га учини ефикаснијим. Милану Недићу је раније био најављен долазак новог команданта. Он је петнаестог и шеснаестог септембра одржао седницу своје владе која је искључиво била посвећена војним проблемима. Одмах по доласку генерала Бемеа, Недић је приступио

Данкелман је заменио Шредера који је погинуо 24. јула, тако да је командовао окупационим трупима у Србији непуна два месеца. Он је у августу формирао у свакој дивизији потерни одред јачине 350 до 400 људи. У њихов састав укључена је артиљерија и оклопни аутомобили наоружани топом 20 мм. Ови одреди могли су брзо да маневришу, али не да остају дуже ван гарнизона. Помоћу њих се није могао угушити устанак. Данкелман је од свог претпостављеног фелдмаршала Листа тражио ојачање контингента окупационих снага у Србији. Без обзира на отпор у круговима немачке Врховне команде, Лист је издејствовао одобрење да упути из Грчке у Србију 125. самостални пешадијски пук ојачан артиљеријом и тенковима, а такође да се на територију Србије доведе још једна оперативна дивизија. Али у Врховној команди и даље је владало убеђење да генерал Данкелман и његов штаб нису способни да ликвидирају оружани устанак у Србији, па су упутили генерала Бемеа са његовим штабом и снабдели га потребним овлашћењима. Данкелман је смењен. За команданта 65. корпуса поново је постављен генерал Паул Бадер, али без титуле команданта Србије. Бадер је био потчињен генералу Бемеу.

реорганизацији својих војних формација. Наредио је свом верном сараднику пуковнику Кости Мушицком да формира „Српски добровољачки корпус“ у коме би биле обједињене све оружане формације Димитрија Љотића. Мушицком је дат рок да овај задатак изврши до 3. октобра.¹²⁴

Недић је формирао при својој влади војно одељење, у ствари неку врсту минијатурног генералштаба чији је начелник постао армијски генерал Александар Стојановић, а заменик начелника генералштабни бригадни генерал Богдан Маглић. У одељењу је радило још шест генералштабних официра. На предлог војног одељења Недић је одобрио формирање девет покретних жандармеријских одреда који су имали задатак да изведу „операцију чишћења Шумадије од комуниста“. Војно одељење је разрадило и план операција. За команданта ових трупа и руководиоца операција постављен је бригадни генерал Стеван Радовановић. Седам одреда од укупно девет распоређено је да дејствује на простору Шумадије, а само два, и то најмања, имала су да дејствују источно од Велике Мораве. Генерал Радовановић је успео да за кратко време заврши формирање планираних одреда и да их доведе у полазне рејоне.¹²⁵

Са стварањем четничких одреда Косте Пећанца, ишло је теже. Његов „Проглас драгом народу“, који је издао 27. августа у Аранђеловцу, одмах после потписивања споразума о сарадњи са Немцима,

¹¹⁴ Ревносни Коста Мушички је енергично спровео наређење свог шефа. За свега шеснаест дана успео је да формира седам одреда од којих четири у Шумадији, и то: Трећи под командом Будимира Никића у Гроцкој, Пети под командом Марисава Петровића у Крагујевцу, Седми у Смедеревској Паланци под командом адвоката Александра Аце Лазаревића из Доње Шаторње и Четврти одред у Аранђеловцу под командом Богдана Мартина. Мушицком је била одобрена „квота“ од 3000 људи. Међутим почетком октобра његови одреди су имали између 100 и 200 добровољаца махом средњошколаца, добрим делом пропалих ђака, нешто студена и разних прописвета. Било је међу њима под-официра југословенске војске, али врло мало активних официра. На предлог Мушицког Недић је на брзину унапредио команданте одреда. Тако је Марисав Петровић добио чин капетана, а Аца Лазаревић чин потпуковника, а ни један ни други нису завршили школу резервних официра. Недић је Мушицког унапредио у чин бригадног генерала како би тиме подигао углед „српском добровољачком корпусу“.

¹¹⁵ Први одред — 250 људи (командант жандармеријски потпуковник Милан Мештровић) — полазни рејон Умка; Други одред — 60 људи (командант жандармеријски мајор Милан Калабић) — полазни рејон Раља (дејствује према Шумадији); Трећи одред — 280 људи (командант жандармеријски потпуковник Велимир Јовановић) — полазни рејон Сопот; Четврти одред — 40 људи (командант капетан I класе Константин Рогојски) — полазни рејон Вреоци; Пети одред — 70 људи (командант потпуковник Марко Пајић) — полазни рејон Гроцка; Шести одред — 139 људи (командант потпуковник Љубо Бабић) — полазни рејон Свилајнац; Седми одред — 70 људи (командант мајор Јерemiја Живановић) у Сењским рудницама; Осми одред — 23 човека (командант капетан II класе Цветко Пешић) — полазни рејон Параћин; Девети одред — 30 људи (командант капетан II класе Милан Хркаловић) — полазни рејон Бели Поток. Сваки одред је имао лекара и опрему за пружање прве помоћи. (Војно-историјски институт К-24а, Т-1, К-33, Т-11).

имао је супротан ефекат од очекиваног.¹²⁶ Народ Шумадије знао је да политички мисли па и да чита „између редова”. Пећанац је у свом прогласу оптуживао партизане да желе да изазову братоубилачки рат. Међутим, свакоме ко је прочитао Пећанчев проглас постало је јасно да, заправо, „командант свих четничких одреда у земљи” својим издајничком ујдурмом гура „свој драги српски народ” у братоубилачки рат. Народ је у дубини душе био увређен брзом и срамном капитулацијом. Желео је борбу против окупатора и за ту идеју био је спреман на жртве. Били су збуњени и сами Пећанчеви четници, — па чак и поједине војводе. У то време у редовима Пећанчевих четника нашло се највише оних који су били верни слободарским четничким традицијама. Шуровање „главног војводе” Пећанца са Немцима било им је не само неразумљиво већ и одвратно.

Иако је Пећанцу било познато да генерал Љуба Новаковић није присталца идеје о сарадњи са окупатором, одлучио је да га специјалном наредбом од 1. септембра промовише у „војводу шумадијског” и тако озваничи своју ранију усмену сагласност да Новаковић постане „командант шумадијских четничких одреда”. Генерал је, заправо, ово звање сам себи доделио. Међутим, проглас Косте Пећанца одјекнуо је у народу лоше до те мере да се Новаковић одлучио на брз и бескомпромисан прекид са Пећанцем. Он је настојао јавно да се од њега огради и истовремено, се, исто тако јавно, декласирао за борбу против окупатора и сарадњу са партизанима. Оваквим ставом Љубе Новаковића покушај Пећанца и његовог побратима мајора Гестапа Крауса да неутралишу ослободилачки покрет у Шумадији доживео је потпуни фијаско. После споразума који је генерал Новаковић потписао са Миланом Благојевићем у манастиру Вољавчи, дошло је до оштре деференцијације „војвода шумадијских”. Пећанцу су остали верни само поп Аца Костић, војвода орашачки, и мајор Живан Миловановић војвода опленачки. Све остале четничке војводе прихватиле су поли-

"" У првом делу овог памфлета говори се о „дивљању неогворних елемената широм нападене земље Србије који пљачкају, силују и жене и кћери и убијају и оно мало Срба што је остало.” Даље се каже да се то све чини „под светлим именом српских четника”. због чега је он био принуђен да „на своја старачка плећа прихвати терет заштите Српског народа.” Даље се говори о „светој дужности четника да заведу ред у земљи, да бране животе народа и њихову имовину и да омогуће слободан рад у граду и селу.” У другом делу прогласа наређује да се сви они који се налазе у шумама за осам дана врате својим кућама и редовном послу. У супротном следи смртна казна. Смртном казном прети и за рушење и оштећење државних објеката. У прогласу се даље каже да се према победнику треба „држати достојно и да то српски народ уме, али одбегли робијаша, нерадници, пљачкаши и разбојници и други олош, не мигле на опште добро народа”. Пећанац најављује у прогласу да ће у сваком месту бити образоване одговарајуће четничке јединице са четовођом на челу. За оружане формације које и даље остану ван њихове команде каже да су то „они који хоће братоубилачки рат и проливање братске крви. паљење наших домова, пљачке и укрне”. На Крајин сенилни заштитник српства узвикује: „На погао, браћо! Требите губу из својих торова! Браните животе и имовину своју! Уништавајте своје злотоворе који хоће да под светим именом четника сутне, пале, пљачку, силују и убијају наш народ!” У завлаву прогласа гласало је: „командант свих четничких одреда у земљи”, а уследило је потпис појводр га печатом Удружење четника за слободу и част отаџбине. Главни одбор у Београду.” Пећанац је последњих дана септембра дошао у Београд и свој штаб сместио у зграду бившег генералштаба југословенске војске.

тичко-стратегијску оријентацију генерала Новаковића. Било је међу њима и оних који су се колебали, али су осећали расположење народа и својих четника, те су се из тактичких разлога определили за Новаковића. Пећанцу није осало ништа друго него да 20. септембра, изда нову наредбу којом „ђенерала Љубу Новаковића лишава звања шумадијског војводе“. Новаковић се на ово није обазирао, већ је у складу са споразумом који је потписао са партизанима мобилисао људе за своје одреде. Крајем септембра он је са одредом којим је непосредно командовао (око 70 људи) обилазио села колубарског и орашачког среза и прикупљао нове ратнике. У селима Јунковцу, Араповцу и Сакулама, пред генералом се заклело на верност „краљу и отаџбини“ 260 војних обвезника и омладинаца и изразило спремност да одмах крену у борбу против окупатора, за „крст часни и слободу златну“. У Орашцу се пријавило и заклело њих 230. Сличан одзив био је у Трбушници, Крушевици, Рудовцима, као и у неким другим селима орашачког и опленачког среза. Ојачали су и већ постојећи четнички одреди. Љишки одред је имао 220 људи; раљско-колубарски одред Николе Никчевића — 247; одред качерски — 152; одред горњоколубарски — 147; одред венчански — 112; одред руднички — 110; одред орашачки — 72 човека и одред опленачки — 56 људи. Војвода орашачки, поп Аца, плашећи се да би могао да буде увучен у рат против своје воље, прикупио је свој одред и сместио га у Аранђеловцу. Додељена му је зграда Соколског друштва, која је претворена у касарну. Поп се очигледно плашио за сопствену кожу, па се ставио под окриље Немаца. Слично је урадио и мајор Милованчевић. Он је за „сталну базу“ свог одреда одабрао Тополу где је био и штаб немачке 714. дивизије. Поп Аца буковачки и војвода орашачки написао је тих дана опширно писмо Кости Пећанцу, и то у виду званичног акта, у коме је оптуживао генерала Новаковића да се „слизао са комунистима“, да испољава самовољу и поступа супротно“ опште заузетим ставовима.

У исто време и Милан Аћимовић, у својству министра унутрашњих послова Недићеве владе, напао је Новаковића у једном свом извештају називајући га „човеком ниске интелигенције“ и „црногорским грандоманом“. У септембру и четништво под руководством равногорског „Горског штаба“ почело је све више да се експонира. Дража Михаиловић је још раније упутио у Шумадију неколико својих емисара са задатком да стварају упоришта „војске у отаџбину“. Тако се у околини Крагујевца прво појавио поручник Мојсиловић са групом наоружаних четника. Он се представљао као „припадник југословенске војске која почиње рат против окупатора“. Међутим, он и његови људи понашали су се лоше према народу, што није било у складу са понашањем партизана на које је народ био навикао. Због учесталих жалби на Мојсиловића, штаб Крагујевачког одреда наредио је да се он и његова група разоружају и протерају. За Мојсиловићем у Гужу су дошли са својим одредима капетани Смиљанић и Глишић који су говорили о предстојећој борби, али су избегавали сукобе са Немцима. У лепенички крај у истој мисији стигао је капетан Гаџић са својим одредом. Сличном делатношћу су се бавили у орашачком срезу мајор Пуриша Вешовић и Лазар Тркуља, секретар Земљорадничке странке за срез орашачки. У опленачком срезу радили су Дражини изасланици мајор Станпћ који је илегално живео у Тополи, и наредник питамац Радиша

Томић који је живео у свом родном месту Пласковцу. Нешто касније Дража је упутио мајора Миодрага Палошевића за команданта сектора Крагујевац — Краљево — Горњи Милановац, а капетана Радована Стојановића у околину Крагујевца са специјалним задатком да „организује опсаду Крагујевца“. Мајору Палошевићу доделио је још једну велику функцију — поставио га је за делегата Горског штаба за округ крагујевачки и округ београдски.

Ово кретање равногорских четничких официра Шумадијом у септембру и почетком октобра заснивало се на споразумима који су били постигнути између представника Горског штаба и представника Главног штаба НОПО Србије, односно представника ПК КПЈ за Србију. Платформа за споразумевање била је: заједничка борба против окупатора и узајамно ненападање. Први овакав споразум био је постигнут у августу, али га је Дража убрзо прекришо. Ноћу између 30. и 31. августа он је лично руководио нападом на једну групу партизана из Ваљевског одреда која је заноћила у школи у селу Планинцима. Дража је лично убацивао бомбе кроз прозоре школе. Као војни дипломата пре рата он је, изгледа, усавршио оно што је у тој врсти људске активности најгоре, а то је дволочињаштво. Он је заправо био дволочињак без премца. За преговоре са партизанима изградио је политичку платформу чија је основа била: сарађивати привремено, да са партизанима не поклони монопол над родољубљем и борбеношћу, а са друге стране да се не допусти да сав ратни плен падне у њихове руке. У крајњем, његов је став био да партизанима спречи оружјем да гурну народ у скупу и некорисну војну пустиловину. Зато су његови емисари и војводе проповедали политику стварања „резервне војске која ће бити употребљена када за то дође право време“.

Дража је прво покушао да ступи у везу са Костом Пећанцем. Он је још у јулу издао „Упут за извршење задатака четничких одреда југословенске војске“ и потписао га титулом „Командант горског штаба“ коју је сам себи дао. Упут је био послан и Пећанчевим војводама, због чега се Пећанца наљутило. Називао је Дражу наметљивцем, самозванцем и другим погрдним именима. Генерал Новаковић је био потпуно на страни Пећанца. Али, то није сметало Дражи да напише Пећанцу писмо и тражи с њим састанак, а почетком септембра упутио му је неку врсту наређења које је било засновано на 8. тачки правила за употребу четничких одреда. Тим правилима, које је прописао министар војске и морнарице Краљевине Југославије, било је предвиђено да четничку активност треба развијати на простору југоисточне Србије, Косова и Македоније. Дража је упозорио на ово Пећанца, а себи је и даље присваја улогу одговорног за употребу „југословенске војске у отаџбини“ и захтевао од Пећанца да све своје одреде повуче јужније од река Нишаве и Топлице. Сви одреди који би се нашли северно од те линије биће стављени под команду равногорског штаба.

Када је Дража прекосвојих емисара и личним увидом сазнао да је Пећанчев проглас од 27. августа веома лоше примљен у народу, он је брже-боље формирао делегацију и упутио је у Београд на преговоре са представницима ПК КПЈ за Србију. Осмог септембра у Београду су се

среле две делегације: партизанска коју је предводио Благоје Нешковић, секретар ПК КПЈ за Србију, и четника, на челу са Браниславом Пантићем, пуковником, опуномоћеним представником Дражиног Горског штаба. На овом састанку потврђена је раније изражена оријентација обеју страна ка сарадњи у заједничкој борби против окупатора, узајамној помоћи и ненападању. Утврђено је да конкретне форме сарадње треба одредити на нивоима нижих команди. Међутим, дволичњаштво Драже Михаиловића и овога пута дошло је до изражаја. Истога дана када је његова делегација преговарала са представницима ПК КПЈ за Србију, главни обавештајац Горског штаба поручник Славко Пипан грегговарао је о сарадњи са опуномоћеним изаслаником Милана Недића, жандармеријским потпуковником и помоћником команданта жандармерије Марком Олујићем. Планирано је да се одржи састанак у строгој тајности, у једној кући код Белановице. Међутим, штаб Ваљевског партизанског одреда дознао је за овај састанак и организовао је хватање ове двојице. Потпуковник Олујић је осуђен на смрт и стрелан. Славко Пипан је чуван за очигледну потврду дволичњаштва равногораца, али њему је пошло за руком да побегне. Заплењени су документи који су непобитно потврдили дволичну политику Драже Михаиловића.

Дража је и даље настојао да обезбеди сарадњу са Костом Пећанцем, па је ту мисију поверио свом сараднику, генералу Мирославу Трифуновићу Дроњи који се налазио у Београду као члан „војног језгра“ равногорског одбора. Тај одбор је био политичко представништво равногорског покрета који су у августу основали представници разних грађанских партија. Пећанчев штаб се у то време налазио у Београду и Дроња је имао могућности да се лично састаје са Пећанцем.

Међутим, упркос Дражиној дволичној политици, на нижим нивоима дошло је до сарадње са појединим четничким командантима. Штаб Краљевачког партизанског одреда склопио је са четничким командантом сектора мајором Миодрагом Палошевићем споразум о конкретној сарадњи око блокирања Краљева, а нешто касније, штаб истог партизанског одреда постигао је сличан споразум и са капетаном Радованом Стојановићем, командантом Рудничке групе четничких одреда. Стојановић је неколико пута покушавао да се састане са Миланом Благојевићем ради преговора о сарадњи. Равногорском четничком руководству било је стало да има своје јединице на територији Првог шумадијског партизанског одреда. Међутим, Благојевић је још на саветовању у Дуленима изјавио да је њему доста Новаковића и његових четника те да не жели још неке нове четнике. Четничким војводама Драже Михаиловића поручио је да се не појављују источно од Колубаре и северно од планине Рудника. Заправо, он је забранио команданту Рудничког четничког одреда да долази и на планину Рудник. Крајем септембра Дражи је пошло за руком да на територији среза качерског, а делом и среза колубарског формира пет минијатурних четничких одреда наоружаних углавном пушкама и понеким пушкомитраљезом тако да је њихова борбена способност била мала. Отуда су се њихови команданти из објективних разлога плашили да се упусте у било ка-

кав конфликт са партизашша, чије су поједине чете биле знатно јаче од четшгчких одреда.¹²⁷

Доласком генерала Франца Бемеа за команданта окупационих трупа у Србији припремање колаборационистичких труп акренуло је убрзаним темпом. Бемеу се није могла оспорити одлучност у руковођењу, нити способност да сагледа и реално процени конкретну ситуацију. Ранији Данкелманов план да створи Пећанчеву војску јачине 15 000 људи оценио је као нереалан и свео га на једну петину — 3 000 људи, 35 одреда са по 50 до 120 људи, с тим што је број аутоматског наоружања такође свео на минимум. Редудирао је планове о стварању Љотићевог добровољачког корпуса и Недићеве жандармерије, па се одлучио да укупне оружане снаге српских вазала имају половином октобра око 8 000 људи. Према свима је био неповерљив и шкрт у погледу доделе аутоматског оружја, поготово тешког наоружања. Недићевцима и л>отићевцима доделио је само неколико минобацача 81 мм. Бемеу је било стало до тога да придобије за сарадњу равногорско четништво или да га, неутралише и учшш безопасним.

Његов је план био да партизанске јединице изолује од свих осталих домаћих оружаних формација у земљи и на тај начин спречи утицај „комунистичке пропаганде“ на морал квислиншке војске. На овај начин би створио повољније услове да са мање снага и за краће време уништи партизанске снаге. Беме није потцењивао снагу партизанских одреда, њихову организованост и борбене квалитете. Зато је захтевао од претпостављене команде да се постојеће такозване посадне дивизије модернизују, да им се повећа ватрена моћ и покрегљивост, да се и 718. дивизија, која се налазила у Босни, пребаци на територију Србије. Његов став је био да за предстојећу „операцију чишћења“ треба ангажовати добро опремљене јединице способне да маневришу на већем простору и да се самостално снабдевају. Беме је закључио да су 342. дивизије и 125. пук као ударне снаге у предстојећој опеоацији недовољне и да је неопходно да се ангажује још једна операи>ла дивизија. Желео је да постигне максимум — да потпуно уништи партизанске снаге у Србији. Бемеови аргументи су бшш толико убедљиви да га је подржао фелдмаршал Лист као прво претпостављени. Немачка Врховна команда је наредила да операција отпочне што пре и то са расположивим снагама, а у случају потребе накнадно ће ангажовати још једну дивизију. Предвиђено је да то буде 113. дивизија која је повучена са источног фронта из 6. армије фоч Рундштерове групације „Југ“. Одређен јој је и рејон концентрације: Крушевац—Сталаћ—Крагујевац. Немачки 125. пук стигао је раније из Грчке и налазио се у Обреновцу, на Убу и у долини Колубаре, а 342. дивизија стигла је из Француске 17. септембра на

¹¹⁷ Најјачи равногорски четнички одред у Шумадији крајем септембра 1941. године био је Руднички, имао је 70 људи и само један пушкомитраљез (командант резервни поручник Момир Кузмановић, заменик резервни наредник Владимир Вукајловић). За њим следи Моравски четнички одред јачине 62 човека и два пушкомитраљеза (командант активни наредник Слободан Ђокић). Остала три одреда имала су од 25 до 35 четника и само по један пушкомитраљез. (Дићки одред — 35 људи, командант капетан II класе Драгиша Нинковић; Пољанички — 30 људи, командант капетан II класе Милијан Јовановић; Бољковачки — 25 људи, командант резервни поручник Алексије Рељић).

концентрацију просторију: Сремска Митровица—Рума—Кленак, а 19. септембра била је спремна да ступи у дејство. Крајем септембра оперативна групација генерала Бемеа састава пет дивизија (342, 704, 714, 717, 718) и један ојачани пук (125. п.п.) била је развијена на операдијској основици од Шапца преко Лазаревца, Тополе, Крагујевца и Краљева, спремна да са више праваца отпочне напад на Ужичку Републику. Беме је очекивао још и авијацију. Геринг је обећао да ће пребазирати на земунски аеродром једну ескадрилу ловаца бомбардера. Укупна јачина Бемеве групације кретала се око 80 000 људи. Од тога је било 8 000 домаћих квислинга.

Немачка Врховна команда упутила је Бемеу наређење у коме се захтевало предузимање драконских мера ради „заштите немачких интереса у централној Србији“, а у првом реду да се организацији, којом је руководио Франц Нојхаузен, обезбеди неометан рад на експлоатацији рудника метала и угља.¹²⁸ У овом наређењу са Кајтеловим потписом захтевало се хитно угушење побуна и инсистирало се на примени општег правила да се за живот једног немачког војника стреља 50 до 100 комуниста.

Док је окупатор престројавао своје трупе, сређивао кадровске проблеме и организовао издајничке војске, дотле су партизански одреди ширили своје активности и своје редове попуљавали новим борцима. Крајем септембра сваки партизански одред Шумадије имао је од 350 до 1 000 бораца. Скоро сваки вод имао је пушкомитраљез, а у појединим батаљонима свака десетина је лоседовала пушкомитралез.¹²⁹ И муниције је било довољно. Биле су то добро наоружане јединице, са стеченим ратним искуством. Дејствовале су према сопственој тактици провереној у борбеној пракси. Окупатор је оправдано страховао за свој опстанак. Његова власт је била сасвим ограничена и сведена на градове са јаким гарнизонима, али ни у њима није био сасвим сигуран. Удвојене страже и честе ноћне патроле, блесак ракета и дуги митралезски рафали испаливани у ноћној тами узнемирујуће и исцрпљујуће су деловали и на војнике и на старешине.

Шеснаестог септембра 1941. године Врховни командант НОПО Југославије Тито, напустио је Београд и кренуо на територију Ужичке републике. Путем, преко Сталаћа, Краљева, Чачка и Косјерића, 18. септембра стигао је на планину Суворор, у штаб Ваљевског одреда. Одмах сутрадан, Тито се срео у селу Струганику, у кући мајора Александра Мишића, са вођом равнгорских четника Дражом Михаиловићем. Мишић је у име четника био један од организатора овог сусре-

Нојхаузен је пред рат био немачки генерални конзул у Београду. Добро је познавао рудна блага Југославије а посебно Србије.

Према извештају штаба Првог шумадијског одреда од 14. октобра Главном штабу НОПО Србије (*Војноисторијски институт К-1641*, регистарски број 0-8) који је потписао Милан Благојевић, бројно стање одреда било је 750 бораца, пушака 480, пушкомитраљеза 26, аутомата 4, револвера 100, ручних бомби 150, експлозива 800 килограма, пушчаних и митраљеских метака 20 000. Крагујевачки одред имао је у то време 700 бораца, Космајски 600, а Други шумадијски око 1 000.

та Џо тито је желео да упозна Дражу и да прозре његове граве на-
мере. Дража је изложио своју политичку и стратегијску концепцију
ратовања. Избегавао је одговоре на конкретна питања и позивао се
на говор који је председник избегличке владе Душан Симовић одр-
жао преко лондонског радија и у коме је упозоравао народ на опрез-
ност и избегавање „пренагљених поступака“. Дража је већ био успо-
ставио радио-везу са Лондоном, и честитао крал>у Петру рођендан (6.
септембар). Он је дао до знања да је „прихваћен као владин човек
те да може да наступа у име државе“. Говорио је и да ће му Енглези
ускоро упутити војну мисију. Резултати овог сусрета били су слаби
и свели су се углавном на то да равногорски четници неће нападати
партизане.

Двадесет шестог септембра у Столицама крај Крупња одржано је
војно саветовање којим је руководио командант Главног штаба НОПО
Југославије Тито. Саветовању су присуствовали, поред чланова Вр-
ховног штаба, чланови главних штабова Србије, Хрватске, Босне и
Херцеговине, и команданти неких партизанских одреда из западне
Србије. На овом саветовању, које је имало југословенски значај су-
мирана су искуства из тромесечне борбе за слободу. Прелазак на ба-
тал>онске формације оцењен је као нови и врло значајан моменат у
развоју партизанских одреда. Истакнута су искуства Првог шума-
дијског одреда који је међу првима прешао на батаљонску формацију.
Донесена је одлука да сви одреди пређу на батаљонске формације.
Заузет је став да се брже стварају народноослободилачки одбори и
јача народна власт — Народни фронт ослобођења, да се у свим покра-
јинама стварају веће слободне територије, као што је то учињено у
Србији. На овом саветовању је озваничена одлука о преименовању
Главног штаба НОПО Југославије у Врховни штаб НОПО Југослави-
је, а штабови покрајина да се преименују у главне штабове покрајина.
Титу је додељено звање Врховног команданта НОПО Југославије. Ово
је у неким покрајинама већ су били формиран главни штабови а
сада је то само потврђено одлуком на највишем нивоу.

Тако се догодило да је руководство народноослободилачког по-
крета у Југославији предузимало опсежне мере на дал>ој изградњи
својих оружаних снага и народне револуционарне власти, а окупатор
се у исто време интензивно пригтремао да уз помоћ издајника народа
Србије у огњу и крви угуши устанак и ликвидира тековине тромесеч-
не борбе за слободу.

Крајем септембра огласила се први пут народноослободилачка
радио-станица, преко које је свет могао да сазна истину о догађа-
јима у нашој земл>и.¹³¹

¹⁵⁰ Мајор Александар Мишић, син славног српског војводе Живојина Ми-
шића, чешије је успостављао контакте са представницима Ваљевског партизан-
ског одреда. Из неких личних разлога пао је у немилост Драже Михаиловића.
У новембру 1941. Немци су га заробили на Равној гори са групом четника а за-
тим стрељали у Вал>еву.

¹⁵¹ Ваљевски партизански одред је непосредно пред саветовање у Столи-
цама запленио у селу Рибарима немачку радио-станицу од 40 вати. Ову ста-
ницу је успособио за рад Исо Брдарин, курир Врховног штаба, који је био ра-
дио-аматер па је она почела редовно да емитује вести које су припремане у
Врховном штабу.

По наређењу генерала Бемеа, 714. немачка дивизија са седиштем у Тополи, добила је задатак да изврши такозвано извођење бојем на правцу Топола — Рудник — Горњи Милановац и утврди распоред и јачину устаничких снага на том правцу. Тих дана је стигао у Тополу један механизовани одред који је у свом саставу имао оклопне аутомобиле наоружане лаким топовима и митраљезима и неколико лаких тенкова. Ова јединица је упућена као ојачање 714. дивизији за предстојећу офанзиву. Генерал Штал, командант 714. дивизије формирао је један специјални одред јачине око 300 људи са 6 камиона, 2 оклопна аутомобила и 5 мотоцикла са приколицама на којима су били монтирани митраљежи „шарци”. Са овим одредом Штал је намеравао да покуша пробој у правцу Рудника. Почетак дејства био је предвиђен за 24. септембар. Тога дана све немачке дивизије у Србији, по Бемеовој директиви, изводиле су активна дејства. Командант 342. дивизије тог истог дана наредио је разбијање блокаде Шапца. Генерал Штал је упозорио команданта одреда да наступа опрезно.

Штаб Првог шумадијског одреда добио је обавештење о пристизању немачке оклопне борбене технике у Тополу. То је наводило на закључак да се Немци припремају за неку већу акцију. Командант одреда Милан Благојевић је сада обратио већу пажњу на правац Топола — Шаторња — Рудник. Трећем батаљону је наредио да штити овај правац. Благојевић је старешинама батаљона дао инструкцију како треба нападати на тенкове и оклопне транспортере, односно како се треба од њих бранити и организовати запречавање.

Двадесеттрећег септембра у штаб одреда стигла је из Тополе нова информација о предстојећем нападу Немаца. Благојевић је наредио да 3. батаљон дочека немачку колону на Прокопу (кота 399) који је на простору од Тополе до Шаторње доминирао и пружао најповољније услове за организовање заседе.

Трећи батаљон се тада налазио недалеко од Прокопа, 7. чета била је у Винчи а 8. и 9. чета у Брезовцу. Командант батаљона је са командирима чета дошао предвече 23. септембра на Прокоп да извиди земљиште, одреде места заседе и направе план распореда чета. Трећи батаљон је имао тада око 260 бораца, али око 80 било је без оружја. Претходног дана штаб батаљона је спровео у Винчи и Брезовцу „акцију омасовљења чета”. То је била директива штаба одреда, али у њеном спровођењу испољаване су различите иницијативе. У жељи да што пре прикупе већи број бораца, старешине 3. батаљона нису водиле много рачуна о добровољном приступу, већ су извршили неку врсту мобилизације. Покупили су војне обвезнике и младиће приспеле за војску. Ново, ненаоружано, људство распоређено је у све три чете.

Ноћу, између 23. и 24. септембра ангажовани су људи из Винче па је раскопан пут на месту где се завршавала заседа. Ископани су и ровови са стране, тако да није било могуће заобилажење места где је пут био раскопан.

Земљиште је пружало повољне услове за организовање заседе. Са јужне стране пута били су виноград, које је од пута делила обала

обрасла трњем високим преко једног метра. Са ове стране могло се распоредити људство да буде заклоњено како од ока тако и од пушчане ватре. Услови за повлачење такође су били повољни. Далје према селу Винчи простирали су се воћњаци, шумарци, и дубоке јаруге. Северно од пута земљиште је било скоро голо, од пута одвојено ретком оградом од трња. На кривини пута, испод саме коте 399, земљиште је знатно надвишавало комуникацију и пружало је врло повољне услове за осматрање и дејство ватром. Према комуникацији налазила се висока ограда од багрема и купина, која је пружала повољне услове за маскирање. По извршеном извиђању земљишта и консултације са командирима, командант баталона је донео одлуку о распореду чета. Девету чету распоредио је на врху заседе, на окуци пута. Ова чета је посела обе стране пута, с тим што је пушкомитраљеζε распоредила северно од пута одакле се одлично осматрао прави део комуникације у дужини од око 300 метара. Она је имала задатак да прва отвори ватру. Осма чета је посела средину заседе и то са јужне стране пута. Седма чета је посела улаз у заседу. Главнина ове чете распоређена је јужно од пута а северно је распоређено једно одељење са задатком да осматра немачку колону и да не дозволи Немцима да незапажено заобиђу заседу са севера. Седма чета је имала задатак да пропусти немачку колону и нападне њено зачеље. Борци 7. и 8. чете нису имали повољне услове за осматрање па су могли да отварају ефикасну ватру на кратким одстојањима. Али се, заправо, највише и рачунало са блиском ватром. Предпостављало се да ће у заседу да уђу камиони пуни немачких војника, који ће представљати одличне циљеве. Доста се расправљало о распореду ненаоружаног људства. Једни су сматрали да га не треба укључивати у заседу да не омета дејство. Међутим, преовладао је став да и ненаоружани борци буду у заседи, да се „прекаљују“, и да брзо дођу до оружја. Присталице оваквог ангажовања ненаоружаног људства у нападу из заседе сувише су упрошћено гледали на предстојећу борбу.

У зору 24. септембра чете 3. батаљона су поселе заседу. Борци су сакупљали камење, правили заклоне и маскирали се. Командир 7. чете се налазио на почетку заседе, могао је лично да осматра комуникацију све до западне падине Опленца, на дужини од око три километра.

Немачка моторизована колона је око 7 часова сишла са Опленца кроз јужну капију и кренула преко Метериза према Прокопу. Немци су се кретали по свим правилима маршевања. Испред колоне кретала се извиђачка група од 5 мотоциклиста, а за њом један оклопни аутомобил. Други оклопни аутомобил кретао се на зачељу колоне. Одстојања између возила износила су око 50 метара тако да је дужина колоне била око 700 метара. Возила су се кретала сасвим лагано. Немци су „шшали“ околину. Мотоциклисти су правили скокове од неколико стотина метара. Затим су се заустављали и сачекивали чело колоне.

Командант 3. батаљона са командирима чета посматрао је приближавање Немаца. Овако формирана немачка колона наметала је потребу да се мотоциклисти пропусте кроз заседу, а ватра отвори на главнину. Командирима чета је наређено да не отварају ватру на мотоциклисте.

Немачка возила су се брекћући успела уз Прокоп и дошла пред заседу. Мотоциклисти су прошли целу заседу, па чак и групу од три пушкомитраљеза на окуци. Први мотоциклиста приметио је прекопани пут и упозорио остале сиреном. Немачки извиђачи су осетили опасност, окренули мотоцикле и појурили назад. Командант батаљона није очекивао овакав расплет догађаја. Предпостављао је да ће мотоциклисти стати пред препреком, а да ће главнина колоне ући у заседу. Сада му је постало очигледно да је заседа компромитована. Наредио је пушкомитраљесцима да отворе ватру. Али, док је трајала ова дилема, немачки мотоциклисти су већ јурили према челу своје колоне. Митраљесци 9. чете засули су последња два мотоцикла рафалима. Један мотоцикл се преврнуо на самој окуци пута, на свега неколико метара од команданта батаљона и командира 9. чете Ђорђа Ђурића. Митраљезац и његов помоћник су убијени а возач тешко рањен. Остали мотоцикли су пројурили кроз заседу. Борци 7. и 8. чете отворили су на њих ватру. Неколико Немаца на мотоциклима је рањено, али су ипак стигли до чела своје колоне. По главнини немачке колоне сада је могла да дејствује само 7. чета и то својим мањим делом. Један пушкомитраљезац отворио је ватру по оклопном аутомобилу и челном камиону. И поред све опрезности Немци су ипак били изненађени. Шофери су покушали да на узаном путу окрену камионе назад, те су тиме унели пометњу. Челни оклопни аутомобил остао је на месту. Његов митраљезац бесомучно је тукао дугим рафалима, али меци су летели високо према Венчацу. Командири 7. и 8. чете нису се снашли. С обзиром да су имали повољне услове за маневар дуж пута, могли су да прегрупишу луде, а првенствено пушкомитраљезе, искористе забуну код Немаца и нанесу им тешке губитке. Ово је у првом реду могао да учини командир 7. чете. Међутим, борци су остали на својим местима па је њихова ватра била неефикасна. Заправо, било је могуће погађати само један камион кога су војници брзо напустили. Ђорђе Ђурић је са Бором Нешковићем и Бором Белошевцем прискочио преврнутом мотоциклу. Покушали су да скину са њега митраљез, али им то није полазило за руком. Почели су да вуку цео мотоцикл. Ђурић је увидео бесмисленост тог подухвата. На то га је присиљавала и ватра из немачког оклопног аутомобила. Досетио се да искористи рањеног возача. Бора Нешковић који је знао немачки привукао је рањеног Немца и дао му до знања шта жели. Немац је схватио. Дрхтавом руком је притиснуо осигурач и митраљез је испао из лежкшта. Тако је 9. чета запленила ово драгоцену оружје. Заплењене су још и две пушке.

Немачка колона се ипак брзо средила. Командант колоне који се налазио у првој танкети, вратио се назад и узео команду у своје руке. Наредио је напуштање камиона, развио чете за борбу и прешао у противнапад. Немци су гирредили борцима 3. батаљона и једно непријатно изненађење. Употребили су „дум-дум“ метке. Генерал Штал је одобрио команданту да примени ова борбена средства. Њему није сметала Конвенција међународног ратног права о забрани употребе ове муниције.

Организовано наступање Немаца, „дум-дум“ меци који су експлодирани у непосредној близини бораца, изазвали су пометњу у редо-

вима 3. батаљона. Митраљесци са чела заседе дочекали су немачки стрељачки строј организованом ватром. Бора Нешковић је успео да објасни борцима ефекат „дум-дум“ муниције па је спречио панику. Борце без оружја ухватио је страх и од обичних метака који су звиждали изнад њихових глава, а „дум-дум“ меци су тако дејствовали да им се чинило да Немци пуцају из непосредне близине и да ће их сваког момента ухватити за врат. Неко је почео да виче: „Оп-кољени смо!“

Један из 7. чете је из свега гласа повикао: „изгибосмо!“. Почело је бежање. Први су побегли новомобилисани борци. Неки од њих, који су носили муницију за пушкомитраљезе, бежали су заједно са муницијом остављајући пушкомитраљезе без муниције. Старији борци остали су на положајима. Само је један мањи број побегао. Група митраљезаца са чела заседе и даље је засипала Немце јаком ватром и спречавала их да крену напред. Немачки губици су расли, па су Немци били принуђени да обуставе напад.¹³² Са бојишта су одступали и једни и други. Немци су покупили мртве и рањене и вратили се у Тополу, а командант 3. батаљона се са својим борцима, међу којима је било неколико лакше рањених, повукао у западни део Брезовца.

На основу осматрања и извештаја команданта борбене групе, Штал се уверио да је његов подухват на овом правцу пропао. Предпостављао је свакако да ће се код Винче сукобити са слабијим, истуреним, партизанским снагама. Главни отпор је очекивао тек западније од Шаторње. Наредио је обустављање дејства. Требало је извршити опезжније припреме. Штал је морао да призна да је његов противник снажан и опрезан и да га не треба потцењивати.

Штаб 1. шумадијског одреда извршио је детаљну анализу борбе на Прокопу. Мишл>ен>а су била подељена. Једни су сматрали да је она успешно изведена. Немачка колона је заустављена и присиљена да се врати у Тополу и то са извесним губицима. Заплењивање немачког митраљеза најновијег типа такође се сматрало великим успехом. Ово је заправо био први „шарац“ у одреду. Сопствених губитака није било. Командант одреда Благојевић је био крајње незадовољан постутгцима стареишна. Највише је замерао што је заседа организована сувише близу места где је пут био раскопан, а то је, заправо, упозорило немачке извиђаче на опасност. и компромитовало цео подухват. Друга крупна замерка је била што се на основу осматрања начина кретања немачке колоне, а посебно извиђача, није извршило извесно прегруписавање и пушкомитраљези померени према улазу у заседу. Командирима чета је замерено још и то да нису чврсто држали јединице у рукама, због чега је и наступила паника. Муницију за пушкомитраљезе носили су млади, тек мобилисани борци који су побегли и оставили пушкомитраљесце без муниције. Закључено је такође да мобилизација није погодан начин за поуну јединица. За партизански начин ратовања требало је имати свесне борце, спремне да се сукобе са свим тешкоћама, а такви борци су се добровољно јављали. Одустало се од даље мобилизације. а сви моби-

¹³¹ Тачан број мртвих и рањених немачких војника у овој борби није утврђен. Командир 9. чете тврди да је његова чета убила двојицу и једног тешко ранила, али и 7. чета је нанела извесне губитке Немцима који су се налазили у првом камиону.

лисани борди који нису желели да остану у одреду, отпуштени су кућама. Командири 7. и 8. чете Никола Филиповић Благојче и Верољуб Лукић Чаробњак смењени су. За командира 7. чете постављен је Првослав Малишић Пилот, командир 2. чете, а за командира 8. чете Живомир Белошевац Бора пушкомитралезац и командир вода из 9. чете. За командира 2. чете постављен је Душан Јанковић, командир вода из исте чете. Смењивање командира чета борци су доживели као претерано оштру меру. Али, Благојевић је био бескомпромисан.

ЛОВЦИ У МУТНОМ

Поред ретких издајника који су Немцима достављали податке о кретању партизана, било је људи који су покушали да устанак искористе за лично богаћење. Они су се бавили разбојништвом и уценама и представљали се као органи партизанских одреда па би сакупљали „добровољне прилоге“, одузимали војничке униформе и обућу и све то за себе присвајали. Око Космаја вршљало је тридесетак добро наоружаних криминалаца које је предводио Чаруга, око Крагујевца две сличне лоповске дружине које су предводили Танда Манојловић и Тоза Муштиклар.¹³³ Они би долазили у село, наређивали да им се припреме добра храна и пиће. Одузимали су сељацима војну опрему а затим је у другом селу препродавали. У селу би остали неколико дана, а затим прелазили у друго. Они нису говорили сељацима о својим војним и политичким циљевима, јер их нису ни имали. Ако би им се неко и најмање супротставио у погледу давања хране, опреме и новца, уследиле би батине. Батине и псовке су биле једина средства којима су одржавали „везу“ са народом. Тоза Муштиклар је чак наплаћивао друмарину сељацима. Они који су познавали партизане одмах су посумњали у Чаругу и остале. По селима се причало да они нису партизани већ нека пљачкашка банда. Нико се у почетку није усуђивао да о томе обавести партизане. Али су штабови одреда ипак брзо били информисани. Било је још ситних пљачки и крађа које су чинили појединци, представљајући се као партизани. Чаругин помоћник био је Тихомир Кандић, познати разбојник и пре рата.

Двадесетдевог септембра у штаб одреда стигло је обавештење да ће Чаругина дружина сутрашњи дан да проведе у Мисачи. Чаруга је већ био издао наређење председнику општине да му се припреме ручак и вечера за тридесет људи. Благојевић је одлучио да нападне Чаругу у Мисачи и да га разоружа. О саставу и наоружању Чаругине банде штаб одреда није довољно знао. Према подацима са терена рачунало се да он има 20—30 људи, наоружаних са 5—6 пушкомитралеза. С обзиром на овако велики број аутоматског оружја, командант одреда је рачунао да треба ангажовати цео батал>он.

Задатак је поверен 3. батаљону. Команданту батал>она Живадину Миловановићу дати су подаци о јачини и наоружању Чаругине групе и тридесетог септембра је кренуо са 8. и 9. четом да изврши задатак. Чете су стигле у Мисачу 1. септембра око подне.

Чаруга, Милосав Живановић, сељак из Лисовића. Пред рат је убио председника општине, те је због тога лежао на робији. Кандић је организовао провале и после окупације. Танду Манојловића стрељао је Крагујевачки одред.

Командант батаљона је упутио једну патролу у село са задатком да се распита за Чаругу и истовремено организује прикупљање хране. Патрола се вратила и саопштила да Чаруга није више у селу. Заправо, сељаци су тврдили да је он преноћио са својом дружином у селу и ујутро некуд отишао. Ускоро после тога одјекнуо је пуцањ. Стражар је оценио да пуцањ долази из једног шумарка. Живадин Миловановић се одмах упутио према означеном месту. Повео је још четири борца са пушкомитраљезом. За њим су кренуле обе чете развијене у стрељачки строј. Њихов задатак је био да претраже село.

Логор Чаругине дружине налазио се на једном пропланку у шумарку. Чаруга и његов побратим и заменик Тихомир Кандић, седели су на храстовом пању и пили ракију. Около њих су седели остали чланови дружлне и куњали на септембарском сунцу. Два разбојника су била на стражи и то са пушкомитраљезом.

Живадин Миловановић са своја четири друга дошао је на ивицу шуме и тек тада опазио разбојнике, прво ону двојицу на стражи а онда целу групу. Живадин је, очигледно, био изненађен, па је реаговао спонтано. Како је већина бандита имала униформе бивше војске, вероватно је претпостављао да је наишао на недићевце. Викнуо је: „предајте се!“ и уперео пушку на стражаре. Чаругини стражари су и сами били изненађени па су реаговали инстинктивно. Пушкомитраљезац је сручио у Живадинове груди цео рафал. Живадин је пао, а пушкомитраљезац 8. чете Јанко Росић је лако рањен у руку, али је одмах ступио у дејство. Из стојећег става осуо је ватру по разбојницима. Друга двојица су бацили бомбе. Чаругина дружина је била изненађена до те мере да је настала општа паника и бежање. Неколико их је било рањено. Чаруга је претпостављао да га је напала претходница неке веће јединице па није ни покушавао да заустави своје људе и организује их за борбу. Бежао је заједно с њима. Његов заменик Кандић није успео да побегне. Покушао је да се сакрије у свињцу оближње куће, али је убрзо стигао стрељачки строј 3. батаљона. Детаљно је претражено свако двориште. Кандића су пронашли. Покушао је да пружи отпор, али је одмах убијен. Остали су се зауставили тек на Космају. Чаруга је касније уложио протест преко среског руководства КПЈ за срез космајски жалећи се да су њега и његове људе „који се боре против окупатора, напали Шумадинци ни крива ни дужна“. Захваљујући својој довитљивости и дволичњаштву он је успео да увери неке партијске руководиоце да ће се даље борити против окупатора и то „поштено“. Поново је успео да окупти своју дружину. Осма чета се из Мисаче упутила у Горњу Трешњевицу носећи мртвог команданта 3. батаљона Живадина Миловановића комунисту и револуционара, бескрајно оданог ослободилачкој борби и револуцији. Био је добар човек који је деловао срцем. Дужност команданта партизанског батаљона била је за њега претешка.¹³⁴

¹³⁴ Живадин Миловановић, сиромашни сељак из Горње Трешњевице, рођен 1911. године. члан КПЈ постао 1939. године. Служећи војни рок у југословенској војсци, истицао се марљивошћу и дисциплином, па је добио чин резервног поднаредника, што је сељацима теже полазило за руком. Под утицајем Милана Илића Чиче, израстао је у борбеног револуционара, па је пред други светски рат био оптужен за „дело против државе“ и одговарао пред окружним судом у Крагујевцу.

Специјални одред 521. заштитног батаљона штаба 12. немачке армије враћао се из Берлина преко Београда у Солун. У више великих камиона био је одвезао поклоне Фиреру, Герингу и Кајтелу које је ревносни Фелдмаршал Лист упутио својим шефовима. Оберлајтнант командир одреда, провео је двадесет дана на одсуству код своје куће. Већина његових војника, узорних есесоваца, такође је провела по неколико дана на одсуству и посетила рођаке. Двадесет дана је брзо прохујало и уследио је повратак. То је била елитна СС једгница, добро наоружана и обучена.

Једног прохладног јутра последњег дана септембра колона од пет великих камиона и једног луксузног опела у коме се возио оберлајтнант, кренула је од Берлина преко Прага и Будимпеште за Београд. Оберлајтнант је унапред одредио дужине дневних маршрута и коначишта. До Београда је све ишло по плану. Ту је требало да остане један дан и одмори људство. Али у Београду су му са забринутешћу рекли да пут између Младеновца и Крагујевца није сигуран, услед појаве „одметника“. Охоли есесовац се томе смејао. Зар њему и његовим одабраним војницима који су знали само за победе и који су због истицања на европским војиштима доспели у заштитни батаљон штаба армије, могу нешто „српски хајдуци“ о којима је још нешто у Солуну читао? Из Београда је кренуо тек у поподневним часовима следећег дана. Речено му је да је пут после подне сигурнији и да је такво наређење команданта корпуса. Оберлајтнант је гунђао што му се кваре планови, али се морао повиновати наређењима старијих. Начелник штаба му је лично дао инструкције како треба да организује марш, да држи велика одстојања између возила и да људство буде у сталној приправности.

Генерал Штал добио је из Београда радио-депешу у којој му је командант корпуса генерал Бадер саопштавао да кроз распоред његове дивизије пролази специјални ауто-транспорт који је из Врховне команде упућен у команду Југоисток. Штала је ова вест мало узбудила. Он није желео да му се понови оно што се десило са групом официра који су долазили на Опленад. Транспорт још није био кренуо из Београда, а Штал је позвао Конопацког и мајора Функеа на саветовање. Шталу је било познато да се комуникација између Младеновца и Крагујевца тренутно не може потпуно обезбедити. За тако нешто није било ни људства, ни времена, па је инсистирао да се пролазак транспорта сачува у строгој тајности. Обавештајци Конопацког и Функеа извештавали су да партизани обично у току ноћи организују заседу и око осам часова је напуштају. На основу ових података решено је да транспорт не креће из Тополе пре 10 часова.

Команданту места у Младеновцу упућен је телеграм да задржи транспорт извесно време како би у сумрак стигао у Тополу. Ова идеја начелника штаба дивизије мајора Функеа била је заснована на потреби чувања тајности.

Транспорт је прошао кроз Тополу према Опленцу. За њим су се затворила тешка гвоздена врата која су чувала имање династије Карађорђевића од „злих очију“. Али, једне очи су пратиле кретање не-

мачке колоне. За мање од два часа командант одреда на свом привременом командном месту у Винчи имао је приближно тачан извештај о јачини немачке колоне.

Генерал Штал је наредио старешини транспорта да заноћи у Тополи и да сутрадан настави пут са пратњом из 721. пука. Оберлајтнант, командир транспорта, имао је свој план марша одобрен у штабу копнене војске у Берлину. Према том плану транспорт је требало да преноћи тога дана у Јагодини. Оберлајтнант је то предочио генералу Шталу и молио га да му дозволи наставак марша по плану. Млади есесовац био је самоуверен. Веровао је да својом јединицом може да изврши поверени му задатак без ичије помоћи. Али, генерал је чврсто остао при својој одлуци. (Овога пута се показало да је одлука једног поручника била боља од генералове одлуке, али закон војне субординације био је пресудан). Штал је одредио свог иачелника обавештајног одељења Вагнера да са 20 војника прати транспорт до Крагујевца. Дао му је и упутства да се возила крећу на међусобном одстојању од 50 до 100 м, да се на сваком камиону поставе стални „осматрачи простора“, а да сва аутоматска оружја буду постављена на кабине и каросерију, спремна за дејство. Оберлајтнант је поступио према овим упутствима, премда није сматрао да је то неопходно.

Исте вечери командант Првог шумадијског одреда са замеником комесара и начелником штаба, на свом истуреном командном месту, правио је план напада на немачки транспорт. Већ је било доста касно када је добио обавештење. Само је 1. батаљон био у непосредној близини пута који је нудио повољне услове за организовање заседе. Благојевић је изражавао бојазан да Дугалић са својих 75 људи и три пушкомитраљеза неће бити у стању да савлада немачку колону. Али, друге могућности није било. Могло се напасти 1. батаљоном или не нападати уопште. Друга два батаљона није било могуће прикупити тако брзо. Други батаљон био је код Лазаревца, а Трећи северно од Венчаца. Одлучено је да Дугалић ипак нападне.

Било је прошло пола ноћи када је заменик комесара одреда Душан Петровић Шане са два пратиоца стигао у Први батаљон, који је коначио у маслошевачкој школи. Борци су спавали. Само су стражари и дежурни били будни. Команданта батаљона пробудио је дежурни.

Шане је пренео инструкције Дугалићу да заседу организује на делу пута од Божурње до Чумића, наглашавајући да је јачина немачке колоне око 50 људи.

Дугалић је био узбуђен. То је био први озбиљан сусрет његовог батаљона са Немцима, сусрет који је он жељно очекивао. Сада је дошао моменат да се покаже да ли је дорастао дужности команданта батаљона. Осећао је неодољиву жељу да што пре крене у акцију, али је истовремено осећао и страх. Знао је да је пред њим и целим батаљоном тежак испит. Наредио је дежурном да батаљон построји у дворишту. Док су се чете постројавале, Дугалић се консултовао са Шанетом, као представником штаба одреда, и члановима свога штаба. Предложио је да се крене у Влакчу у шири рејон брда Калуђерице, које је било најпогодније за организацију заседе, јер је пружало најбоље услове за осматрања према Тополи и према Крагујевцу. Дугалић је према светлости карбидне лампе извршио смотру оружја

и муниције. Борцима није говорио о предстојећој акцији, али је пажљиво прегледао сваки затварач и сваки оквир муниције. Оружје је било у добром стању.

Батаљон се издужио на друму за Страгаре. Чуо се само бат ногу и повремено звецкање опреме. Још није почело да свиће када је батаљон стигао у рејон Калуђерице. Наређено је командирима чета да ради одмора распореде људство у једном шумарку и да поставе страже. Командант батаљона кренуо је са командирима чета и два курира да траже место за заседу.

Још у току марша командант батаљона је размишљао какав би начин дејства био најбољи. Разматрао је две могућности организације заседе. Према првој, заседа се могла организовати само са једне стране пута, и то на удаљењу од 150 до 200 метара, па да се са овог одстојања отвори ватра на камионе, оштете мотори и нанесу извесни губици људству, а затим, под заштитом пушкомитраљеза, да се изврши јуриш. Овакав начин организације заседе Благојевић је само теоретски разматрао, али га није препоручивао. Говорио је да би овакав начин дејства био оправдан ако земљиште то захтева и ако се заседа организује помоћу неке веће јединице, ради напада на јачу непријатељску колону. Овако се непријатељ могао разбити, али не и уништити, а сопствена јединица би била сигурнија, јер би у жељеном моменту могла да се повуче. Али, са друге стране, требало је имати доста муниције и добре стрелце, а такође и ножеве на пушкама и ручне бомбе. Бомби је било, али ножева мало. Дугалић је знао да његови борци још нису вешти стрелци.

Други вид заседе који је већ практикован и који је и Благојевић препоручивао био је: распоред људства непосредно уз саму комуникацију и отварање ватре са блиског одстојања — са свега неколико метара. Овај начин му се учинио у овом случају сувише ризикантним. Изаћи непосредно на комуникацију значило је ухватити се у коштац с Немцима и борити се на живот и смрт. Јер овде се није радило о малим непријатељским снагама, већ о готово целој чети есесоваца. Непријатеља је требало напасти, али „напасти“ је био сувише растегљив појам. Напасти се може и са неколико пушака, али шта би се тиме постигло? Дугалић је хтео победу. То се могло постићи уништењем непријатеља.

Дугалић се коначно одлучио: првенствено постићи потпуно изненађење наметањем непријатељу блиске борбе коју одмах у почетку распламсати до максимума и завршити је у што краћем времену. Знао је да ће тако ватра његовог наоружања бити најефикаснија.

Приликом коначног одређивања места заседе, Дугалић се одлучио за један смео подухват. Зауставио се на заравни званој Светиња, где је пут у врло благом нагибу скретао према Тополи и Крагујевцу. Са обе стране пута била је доста ниска и не тако густа ограда од купина и трња, а позади такође мали и редак кукуруз. У целини је ово место пружало врло слабе услове маскирања, а заклона од пушчане и митраљеске ватре уопште није било. Услови за повлачење су такође били слаби. Ово место није било најпогодније за организацију заседе, али, са друге стране, оно није побуђивало сумњу. Заправо, то је био смео, и веома лукав подухват. Са доње (западне) стране пута нала-

зила се шума удаљена око две стотине метара, а иза ње земљиште се нагло спуштало у кањон речице Светиње. Између шуме и комуникације, дрвеће је, по наређењу окупатора, било посечено, али су избили нови, густе младари, доста ниски, који су ипак пружали могућност за маскирање. Са горње (источне) стране пута земљиште је надвишавало комуникацију за око три метра, а растиње уз саму комуникацију било је бујно и омогућавало је скривен распоред. Позади, земљиште је било равно — стрњика и низак, редак кукуруз, па су услови за повлачење били лоши.

Дугалић је одлучио да све три чете распореди са доње стране пута на удаљењу до 50 метара, а да на горњој страни остави само групу од пет бораца ради одвлачења пажње непријатеља. Пошао је од претпоставке да ће Немци, у моменту када буду нападути, већу пажњу обратити на источну (горњу) страну пута која ће им изгледати опаснија. То ће омогућити главнини батаљона да испољи јачи ватрени ефекат. У случају да ситуација добије нежељен обрт и непријатељ преузме иницијативу, батаљон би се брзо сручио у кањон речице Светиње и њом се повукао преко Влакче ка Руднику.

Дугалић је одредио рејон свакој чети, а командирима је наредио да одреде места сваком борцу. Он је за себе задржао право да постави пушкомитраљезе. Било их је три — у свакој чети по један. Друга чета посела је врх заседе. Њен пушкомитраљезац Мирослав Ђурђевић Зека заузео је положај на самој окуци на којој је пут оштро заокретао према Чумићу. Његов је задатак био да први отвори ватру и уништи челно возило. Прва чета је посела простор око раскрснице пута за Страгаре, односно улаз у заседу. Њен пушкомитраљезац Милован Живановић имао је задатак да уништи последње, а онда да пренесе ватру на претпоследње возило. Трећа чета распоређена је у средини заседе. Њен пушкомитраљезац Раца Терзић имао је задатак да ватру усмери на два возила у средини колоне. Пет бораца из Прве чете распоређени су са источне стране пута. Њихов задатак је био да баце бомбе на возило у средини колоне и да наставе дејство пушчаном ватром. Људство је распоређено тако да по 11—12 стрелаца дејствује по једном возилу. Дугалић је прецизно одредио место сваком митраљезу, сектор дејства и линију отварања ватре.

Већ је почело да свиће. Командант је наредио да батаљон поседне положаје. Одређене су две патроле и упућене према Тополи и Крагујевцу. Патроле су имале задатак да извиде терен, да се на погодном месту маскирају и остану док не буду позване. Командирима чета је наређено да организују систем ватре у оба правца, али са тежиштем према Тополи, да обрате пажњу на маскирање људства и организацију система ватре. Наредио је да се ватра отвори када он опали из пнштол>а.

Прво је требало ватру отворили на челни и зачелни камион, како би се непријатељу спречило маневрисање. Командири су тек тада схватили да се очекује нека већа колона камиона, те им се није много свиђало место заседе. Командир Лаза Бађошки је тихо гунђао:

— Могло се наћи и неко бол>е место за овај крупан залагај — рекао је Дугалићу.

— Само на посао и не брине — одговорио је самоуверено Дугалић.

Командири су довели чете на одређена места. Борци су се ужурбаном маскиралн. Пушкомитраљесци су правили заклоне за своје пушкомитралезе. Већ се било потпуно разданило. Дан је био ведар. Само је долину Јасенице притискала густа магла, али се и она лагано пела уз падине Рудника и његових огранака. Дугалић се налазио на јужном крају заседе према Крагујевцу. Лежао је крај Зекиног пушкомитраљеза. Чекао је да га командири извести да је људство спремно за дејство. Убрзо су га известили да је организација заседе завршена. Наредио је да се патроле повуку и да њихово људство заузме распоред у заседи. Истурен је по један осматрач на крилима заседе.

Настало је ишчекивање, оно што нико није волео и што је било најнепријатније код оваквог начина дејства. Борци су већином ћутали. Сви су имали једну заједничку жељу: да се чекање што пре заврши.

Ускоро је Дугалић био обавештен да се од Чумића комуникацијом приближавају једна кола са коњском запрегом. Сељак педесетих година терао је коње лаким касом. У колима се видео плуг. Очигледно је било да иде на орање. Дугалић је изашао испред заседе и изненадно се појавио пред сељаком.

— Здраво, пријатељу! — одјекнуо је оштар Дугалићев глас.

Сељак се уплашио и нагло зауставио коње. Пред њим је стајао наоружан висок, снажан човек у официрској униформи.

— Куда идеш? — питао је Дугалић.

— У њиву, на орање.

— Где ти је њива?

— Тамо крај Вукичаних забрана — и показао руком према истоку.

— Хоћеш мало да ме повезеш?

— Изволите само, господине — одговорио је сељак збуњено.

— Дугалић се попео у кола и остао у стојећем ставу.

— Терај лагано — добацио је сељаку.

Кола су ушла у заседу. Коњи су узнемирено фрктали. Сељак се окретао. Дугалић је мирно стајао и гледао лево и десно. Када су кола изашла из заседе, Дугалић је искочио.

— До виђења и хвала. Никома ни речи, иначе оде глава.

— Боже сачувај, господине, ни на памет ми не пада да ма шта говорим.

Сељак је скренуо са друма на сеоски пут и ошинуо коње који су у галопу одјурили према њиви.

Било је прошло 10 часова када су осматрачи јавили да се од Тополе приближава моторизована колона. Вест о наиласку Немаца узнемирила је борце. Заседа је оживела. Чули су се појачани шапати и звецкање оружја. Многи борци су хтели да промене своја ранија места. Командири су опомињали на тишину и на маскирање. Командант је двогледом осматрао немачку колону која се пела у Трnavу. Дошао је на средину заседе и рекао гласно:

— Напашћемо колону која долази од Тополе, оријентишите се у том правцу. Пуцањ из мога пиштоља биће знак за отварање ватре.

Возлла су се приближавала заседи. Немачки војници су од Тополе осматрали лево и десно око пута. По шумарцима испод Бокање отварали су и митраљеску ватру. Очигледно, ништа сумњиво нису примећивали у близини комуникације. Оберлајтнант је сигурно једва чекао да прође ту ђаволску „опасну зону“ коју су му природици у Тополи. Прошао је на неколико метара поред митраљесца Милована Живановића, не примећујући ништа. Када је мали ауто био на ивици јужног дела заседе, пети камион је већ био испред Миловановог митраљеза. Клечећи крај Зекиног митраљеза, командант је нанишанио на прву лимузину и притиснуо на ороз маузера. Одјекнуо је његов глас:

— Пали!

Заштектао је прво Зекин митраљез, па затим и остали. Грунуле су „крагујевке“ бачене са горње ивице пута. Зека је цео први рафал сручио у лимузину. Кола су скренула у канал. Мотор је и даље бректао. Из резервоара је истидао бензин и мешао се са крвљу, рањених Немаца. Први меци су погодили шофера и капетана Вагнера, обевештајца 714. дивизије. Шофер команданта конвоја такође је био погођен, али оберлајтнант је успео да искочи и заузме заклон у каналу. У руци је држао „парабелум“ из кога је пуцао лево и десно. Овај врли есесовац вероватно је први гут у својој војничкој каријери осетио страх.

Пушчана и митраљеска зрна секла су моторе и каросерије камиона. Из првог камиона, у коме су се налазили Словаци, искакали су са подигнутим рукама. Они нису употребили оружје.

Есесовци из осталих камиона искакали су у канал крај пута и отварали ватру. Падали су мртви.

Као што је Дугалић и претпостављао, немачки војници, су, искачући из камиона, хватали леву страну пута куда их је вукао ратнички инстинкт, с намером да избију на усек који доминира над комуникацијом. Тако су се на голом нагибу усека још више изложили ватри пушака и пушкомитраљеза са десне стране комуникације, и трпели велике губитке. Када су са горње стране пута на њих бачене бомбе, Немци су се набили у канале са обе стране пута и покушали да организују отпор. Трећој чети је отказао пушкомитраљез. Пушкомитраљезац је узалуд покушавао да отклони квар. Тако се догодило да је други и трећи камион у почетку био изложен слабијој ватри. Војници из другог камиона, окупљени око „томсона“ који је громогласно бубњао, успели су да пруже организован отпор. До њих је некако допузио и старешина колоне. Ова група је подвргла жестокој ватри 3. чету која је почела да се колеба и делом повлачи према шуми. Дугалић и комесар батаљона Дача оценили су да је ово критичан моменат. Дугалић је кренуо према групи Немаца која је пружала најјачи отпор, вичући из свег гласа:

— Јуриш! Јуриш!

Како је отпор Немаца на крилима заседе био ослабио, Прва и Друга чета су прихватиле наређење команданта и кренуле на јуриш. Митраљесци Зека и Милован тукли су из стојећег става, а грунуле

су и ручне бомбе. Овим је било заустављено и осипаше 3. чете. Она се повратила и укључила у борбу. Овај жестоки окршај трајао је петнаестак минута. Ватра је обострано отворана са врло кратких одстојања, бомбе су експлодирале у непосредној близини, али борци, понесени борбеним заносом, нису на то обраћали пажњу. Повремено је долазило до борбе прса у прса, кундацима. На крају је отпор Немаца био сломљен. Остало их је свега петорица међу којима и командир, оберлајтнант, који су пружали отпор. Њима је убрзо нестало муниције, па су и они савладани. Последњи метак је испалио командир немачког одреда. Њему је пришао комесар батаљона Дача Станковић са упереном машинком и наредио на немачком језику да одложи оружје.

— Geveer obliegen! — (одложи оружје).

Биле су то речи које је СС оберлајтнант упућивао другима као неумитни захтев за предају и покоравање. Није схватио да тако нешто други могу од њега да захтевају. Није испуштао револвер из руке, држао га је у висини своје главе. Дача је повукао обарач, чуо се само слаб ударац затварача. Аутомат је био празан, али Немац је притиснуо цев револвера на слепоочници и опалио. То је био последњи пуцањ на бојишту.

Дугалић је наредио да се из камиона изнесе сва опрема, а онда да се спале. Овај задатак је поверен Бори Нешковићу Доктору који је у батаљону био познат као обавештајац — волонтер, јер таква функција није била утврђена формацијом. Бора је искористио седморицу заробљених немачких војника који су овом одреду били прикључени у Тополи, да прикупе немачке лешеве и поређају их на путу.

Седам немачких војника је заробљено, а 52 војника и два официра лежали су поређани на ивици асфалтног пута. Један борац је бензином из канте поливао возила. Бора је ишао за њим и кресао шибицу. Плануло је шест буктиња, а густ дим се подигао високо и заклонио сунце. Камиони су горели одајући последњу почаст Фиреровим гренадирима и телесној гарди фелдмаршала Листа.

Ова борба трајала је свега 42 минута. Батаљон се сврстао у колону и кренуо низ Влакчу према Страгарима. Носио је два рањена друга. Заробљеници су носили пакете са пленом. Скоро сваки борац носно је по две пушке, пушкомитраљез или машинку. Код страграске школе извршено је пребрјовање плена:

- три пушкомитраљеза, од којих два шарца и један томсон;
- три аутомата;
- 35 пушака;
- седам револвера 9 мм;
- три сандука пушчане и митраљеске муниције;
- три сандука муниције за аутомате-
- један сандук револверске муниције;
- једна застава;
- више десетина ручних бомби.

Заплењен је већи број нових униформи и друге интендантске опреме и новца, чоколаде, цигарета, сатова, фотографских апарата и осталог. Командант је био усхићен својим успехом. Његови губици били су: два лакше рањена.

Командант одреда сутрадан је дошао у Страгаре да лично честита борцима. Батаљон је био постројен у школском дворишту. Многи борци били су у немачким униформама, са шлемовима на којима су биле нацртане петокраке звезде. Командант одреда је сваком борцу честитао на успеху, који није био само највећи успех батаљона, већ један од највећих успеха ослободилачке војске у Србији у то време.

Заробљене немачке војнике одвела је једна патрола за Горњи Ми^алановац који је био ослобођен. Са овом патролом кренуо је и курир Душан Лврамовић који је однео извештај Врховном штабу у Ужице.

Борбу на Светињи посматрао је и слушао народ из оближњих села и диво се партизанском јунаштву.

— Оно су наши митраљеви! — радовали су се људи.

— Прави рат.

— Тамо се гине.

— Нека се гине, нека Шваба осети тврдо.

Када је покуљао густ дим и омотао Светињу, већ је било јасно да су партизани победили. Људи су се грлили. Шумадија је славила победу. Догађај се препричавао и вишеструко увеличавао. Вест се брзо ширила по селима.

И Немци у Тополи чули су борбу.

Мајор Функе сматрао је, нема сумње, да ће транспорт проћи без тешкоћа. Штал је такође био безбрижан, све док се није чуо прасак бомби и штектање митраљеза. Тада су он и Функе са групом официра изашли на југоисточне падине Опленца, да би боље чули борбу. Минути су пролазили, а ватра није слабила. Долина Јасенице је хучала од непрекидне и јаке митраљеске пал>бе.

Ватра је нагло престала.

— Нешто гори! — рекао је неко од присутних.

— Шта би то могло да буде? — обратио се Штал Функеу.

— Не знам, господине генерале — процедио је Функе кроз зубе — можда стогови сламе.

Штал је затим наредио Функеу да у сва расположива возила укрца што већи број војника, да ангажује и једну батерију артиљерије и са свим тим снагама да крене према Светињи. (Команданту 749. пука у Крагујевцу послан је радио-телеграм да својим возилима упути одред војника путем за Тополу). Док је одред комплетиран, прошла су готово два сата. На крају је кренула колона од 15 калшона са близу 300 војника и четири пуковска топа 105 мм. Генерал Штал са мајором Функеом и командантом 741. пука сео је у оклопни аутомобил и кренуо на зачељу колоне.¹³⁵

Колона се кретала по маршевским правилима када се предвиђа борба у сусрету, са истурањем снажне претходнице. Из претходничких камиона одјекивали су чести митраљески рафали. Претходница се зауставила на неколико стотина метара испред места где се одиграла борба. Командант је наредио војницима да сиђу са камиона и крену напред у стрељачком строју. После извесног времена командант претходнице рапортирао је Шталу:

иу из Тополе је био упућен ојачани 2. батаљон 721. пука, а из Крагујевца ојачани 3. батаљон 749. пука (Подаци из оперативног дневника 65. корпуса. Архив ВИИ, док. бр 1, фасц. 19, кут. 9).

— Господине генерале, армијски транспорт је уништен, педесет и два војника и подофицира и два официра су мртви, остали војници су нестали; сва возила су изгорела, а о непријатељу нема никаквог трага.

Штал је немо слушао рапорт. Изашао је из околних кола и пошао према попришту.

Поређан у једну линију лежао је непомично одред есесоваца у униформама које нису биле ни такнуте. Крв се већ била осушила. Војници Трећег Рајха само су били разоружани. На путу и по каналима виделе су се локве усирене крви.

Немо, са руком на поздрав, генерал Штал је дуго посматрао колону мртвих војника и вероватно је постављао себи питања која су остајала без одговора.

Каква је то несаломљива снага народа у земљи чија је регуларна војска капитулирала за свега неколико дана?! Откуда му таква необузdana сила и вештина да тако брзо и тотално уништава непобедиву и одабрану војску Немачке!? Каква је то ратничка етика ових балканских хајдука да у оваквом реду оставе бојиште и поређају побијене непријатељске војнике? Да ли је то израз пијетета према мртвим ратницима или иронија?

Штал је са официрима обишао места где су били распоређени партизани. Нашли су само на два места мало крви. То је говорило да је непријатељ имао незнатне губитке.

Доласком борбене групе из Крагујевца на Светињи се слегло око 500 немачких војника са преко 20 минобацача и осам топова. Претражили су целу ближу околину. Артиљерија и минобацачи тукли су непрестано Вучјак и падине Рамаћког виса. Група Немаца сишла је до првих кућа у Влакчи и почела да их пали. Једна патрола Првог батаљона, са пушкомитраљезом, била је остала више Влакче, да пази на поступке Немаца. Милован Живановић, пушкомитраљезац, отворио је ватру на Немце и они су се брзо повукли. Нису смели дубље да се увлаче у село.

Раздражени фашисти у свом бесу нису могли да се не свете. Похватили су тридесет људи из Трнавe који су се враћали из Шења вукући креч. Када су сељаци стигли до каменолома под Кремењачом, Немци су их опколили, сврстали у два реда и повели путем ка Светињи. На путу су остали запрегаути волови. Немачки официр је рапортирао Шталу да је ухватио 30 „бандита“. Штал је погледао групу сељака. Били су то већином старији људи.

— Зар су ови побили наше војнике, мајоре? — питао је Штал Функеа, са изразом јеткости и срџбе.

Мајор је слегао раменима:

— Нисам сигуран, господине генерале.

— Зар су то комунисти? — питао је генерал са призвуком сумње.

— Јесу.

— А где им је оружје?

Официр се ушепртљао:

— Директни сарадници партизана, господине генерале, нису наоружани .

Овај официр, командант једног батаљона, извршавао је наређење свог команданта пука. Генерал Штал је желео одмазду, желео је да се свети за смрт својих сународника, да српском крвљу спере германску крв — желео је да се свирепо свети комунистима. Он је наредио команданту пука да му приведи комунисте живе или мртве. Командант пука је знао да се генерал неће умирити, нити ће се ово бесомучно тражење завршити све дотле док се не пролије крв противничке стране. Зато је био у издавању наређења својим потчињенима нешто практичнији него што је обичај код Немаца. Наредио је да му приведу сваког мушкарца, способног да носи пушку. Док су артиљерија и минобацачи непрекидно гађали, војници и официри су претраживали шуму и јаруге испод Кремењаче и Калуђе-рице. Наишли су на сељаке. Појурили су их као крвожедне звери, као ловци који су после дугог узалудног лутања изненадно наишли на дивљач. Али, сељака је било мало. Зар за два мртва Немца да се стреља само један Србин?

— Зар су ови сељаци комунисти? — упитао је генерал команданта пука.

— Комунисти, господине генерале.

— Сви?

— Сви.

Штал је знао да ово нису партизани. Осећао је грижу савести према изгинулим војницима и официрима што их достојније не може осветити. Био је бесан, али и немоћан. Наредио је да се похватани сељаци без саслушања стрељају. Користећи се сумраком и кукурузима, неколико људи је побегло са стрељања.

Исте вечери, по повратку у Тополу, Штал је послао извештај команди корпуса.

Сутрадан је стигла на Светињу специјална комисија из немачке команде за Србију да испита случај. Комисију је предводио један генерал, а и Штал је био укључен у њу. Дошли су оклопним аутомобилима. Један одред немачке војске обезбеђивао је рад комисије.

Победа партизана на Светињи одјекнула је целом Србијом па и изван њених граница. Име Дугалића прочуло се надалеко и изговорано је са усхићењем. Многи омладинци су одмах похитали у његов батаљон. О Дугалићу се почело да прича и међу Немцима. Када би чули његово име, обузимала их је језа.¹³⁸

У операцијском дневнику 65. корпуса отцијалне намене (документ бр. 1, фасц. 19, кут. 9, *Архив ВИИ ЈНА*) Немци описују ову борбу, наводе исти датум, али не и исте губитке. У документима Недићеве администрације борба се помиње, али без детаља. У партијској документацији која је претежно мемоарског карактера, постоје различити подаци о висини немачких губитака. Консултовани учесници такође дају различите податке. Овде су бројчани подаци усклађени с извештајем штаба Првог шумадијског одреда од 14. октобра 1941. године. (Архив ВИИ, рен. бр. 8—8, кутија 1641). Према забелешкама очевидаца из Тополе Немци су 2. октобра тела погинулих официра отпремили авионом који се спустио на вашариште у Тополи. Четвртог октобра из капеле гробља у Тополи Немци су камионима отпремили 22 мртвачка сандука.

Пораз Немаца на Светињи примљен је у свим немачким војним круговима на Балкану са великим узнемирењем. Ово је био још само један доказ да се у Србији не ради ни о каквом бандитизму, како се то обично истицало у неким немачким извештајима, већ да је народ објавио рат Немачкој и њеним савезницима. Устаничке снаге у западној Србији биле су ослободиле неколико градова, међу којима Ужице, Чачак, Ужичку Пожегу и Горњи Милановац. Немачка команда за Србију и команда 12. армије са забринутошћу су пратиле развој ситуације. Генерал Беме, нови командант Србије, доживео је Светињу као свој први лични неуспех на новој дужности.

Командант 12. армије тражио је опширан извештај о свим последњим догађајима. Генералу Шталу било је наређено да изврши и достави анализу војнополитичке ситуације на подручју његове дивизије.

Пораз Немаца на Светињи Шталу је најтеже пао. Он је нагписао у извештају: „Крајње је време да се звони на узбуну, Шумадију је захватио устанак који се шири као пожар ношен ветром." Снаге његове дивизије биле су преслабе да се супротставе растућем устанку. Само два дана раније добио је обавештење да су устаници заробили гарнизон у Горњем Милановцу, целу чету војника, са командиром чете и осталим старешинама. Сада је следио нови ударац. Генерал је био свестан чињенице да је са снагама своје дивизије, овако распоређеним, врло опасно напустити гарнизоне, јер ако из њих изведе људство, може се догодити и да их сасвим изгуби. Све што је могао да учини, то је да скупи 500 људи на Светињи, а то је било мало за предузимање офанзиве против устаника. Раније је имао извесне илузије о слабости устаничке војске, али Светиња га је убедила у супротно. Искусни војник знао је да би и своје људство брзо изгубио ако би га више удаљавао од гарнизона. Почео је да респектује устанике, да их назива „побуњеничким снагама" уместо „комунистичким бандитима", како је раније чинио. Осећао се и лично немоћним и угроженим. Страховао је за сопствени живот. Он више није господарио ситуацијом, већ су му се догађаји наметали. Војнички разум му је говорио да је и иницијатива изгубљена, а знао је из искуства да у рату, после губљења иницијативе, брзо и неминовно долази до пораза.

Што се више удубљивао у ситуацију генерал је све више долазио до сазнања о немоћи своје дивизије. Сва упоређивања и анализе појединих елемената ситуације ишла су у прилог противнику. Устанак је требало локализовати, а затим разбити и уништити. То је била општепозната формула, али она је овде звучала сувише апстрактно. Распоживом војном силом устанак се не може угушити. То је и Шталу било јасно. Због тога му је препоручено да предузме мере разбијања побуне дејством „изнутра" и да за то максимално користи четнике Косте Пећанца. Такође му је речено да ће му као ојачање његове дивизије стићи одреди српске државне страже и Љотићевих добровољаца. Сигурност комуникација била је његова болна тачка. Сопственим снагама није могао да их потпуно обезбеди, а саобраћај се

морао обављати. Комуникација Београд—Крагујевац имала је за Немце стратегијски значај. Да би бар привремено решио проблем, Штал се послужио лукавством. Без обзира што је тиме доводио у питање углед Вермахта и свој сопствени, Штал је наредио Функеу да некако успостави контакт са руководством Првог шумадијског одреда и позове га на преговоре. Немци су желели да испитају под каквим условима би партизани одустали од напада на комуникације. Помоћу Зоренца и Конопацког пронађен је човек који је пренео понуду Немаца партизанима. Он је пронашао штаб 1. батаљона у селу Влакчи код школе и предао Дугалићу поруку. Рекао је да ће Немци одустати од одмазди, али да захтевају да партизани одустану од напада на немачке транспорте. Дугалић је самоиницијативно, без консултовања штаба одреда, отпустио гласоношу са поруком да партизани са Немцима неће другачије преговарати него преко нишана.

Штал је био бесан због таквог одговора. То је било понижавајуће за њега, немачког генерала. Циљ је био промашен. Рачунао је да ће његова порука поласкати „једном побуњеничком вођи“, да ће га навести на преговоре и неактивност, бар за извесно време, а Немцима је било потребно још извесно време да се припреме за општу офанзиву. Међу Немцима и њиховим присталицама у то време се говорило да ће за два месеца Русија бити бачена на колена, а онда ће елитне дивизије са Источног фронта које ће брзо ликвидирати побуњенике. И Штал је чекао тај дан. Два месеца је већ било прошло од почетка рата на Истоку. Стално се говорило о брзом паду Москве. Генерал је био нестрпљив. Москва је била далеко, а њему је горело под ногама. Штал је захтевао интензивније ангажовање четничких одреда Косте Пећанца, чија се активност на аростору његове дивизије није осећала.

Командант среза опленачког капетан Конопацки је настојао да активира „војску“ војводе опленачког, због својих интереса и интереса 714. дивизије. Састао се са Војводом и саопштио му да генерал Штал рачуна на њега и његов одред.¹³⁷ Живан Милованчевић, војвода опленачки, почео је да се понаша и осећа као важна личност. Његове су амбиције биле задовољене. Неуморно је крстарио по селима скупљајући добровољце. Величао је Косту Пећанца и његову војску, причао о „светој мисији борбе против комунизма“. Али, људи су са неповерењем гледали на Милованчевића. Већ се увелико причало како су га партизани отерали са збора у Наталинцима. То је до краја расклимало његов иначе лабав ауторитет. Сви они који су одлазили у Аранђеловац и видели четнике како шетају по вароши, сусрећу се и поздрављају са Немцима, изгубили су илузије о добронамерности старог војводе Пећанца. Приче о „тајном плану Пећанчевом да надмудри Швабе“ нису звучале убедљиво.

У срезу опленачком Милованчевић није нашао довољно присталица које би одушевљено прихватиле његов позив. Почео је да нуди новац. Ни са тим није ишло тако глатко. Поштени људи нису хтели да зараде на прљавом послу. Ипак се нашло њих неколико који су

Као командант среза опленачког Конопацки је био одговоран за све што се на територији среза догађало, а командант 714. дивизије с обзиром да му се штаб налазио у Тополи, захтевао је да у овом рејону влада „ред и мир“.

ступили у Милованчевићев одред. Петнаестог октобра Милованчевић је имао „на лицу места“ 25 људи, међу којима је била и једна жена, а на списку нешто преко 40. На Торовима крај Тополе постројио је своју војску, капетан Конопадки је извршио смотру и закључио да је треба баље наоружати. Према договору са Пећанцем „Опленачки одред“ требало је добро наоружати. Конопацком је то одговарало. На инсистирање Милованчевића и уз сагласност Штала, задужио је Милованчевићеве четнике са пет пушкомитраљеза и 20 пушака, тако да је сваки четврти четник имао пушкомитраљез. Немци су желели да Опленачки одред Пећанчевих четника остави на становништво јак утисак. То је била идеја генерала Штала, па је њу прихватила и виша команда. Други по значају Пећанчев одред на територији 714. дивизије био је Орашачки којим је командовао поп буковички Аца Костић. Попу Аци је пошло за руком да окупи око 70 људи лоших моралних квалитета, ситних лопова, коцкара и нерадника који су били лакоми на новац. Поп Аца се улизавао Пећанцу и ватрено га подржавао у сукобу са генералом Новаковићем, па је успео да свој одред гарнизонира у Аранђеловцу. Немцима се то није свиђало. Они су желели да виде четничке одреде на терену, у акцији. Отуда Орашачки одред добија слабије наоружање, пушке и само један пушкомитраљез.

Горњоколубарски Пећанчев одред којим је командовао лукави демагог Драгољуб Каменица, био је бројно јак. Користећи слабији утицај Партије у неким селима Колубаре, служећи се лажним обећањима, Каменица је успео да окупи близу 150 четника. Али, Немци су са дозом подозрења гледали на Каменицу, па су му доделили свега два пушкомитраљеза.

Најбројнији Пећанчев одред био је Космајски којим је командовао Никола Никчевић, који је својом дволичном политиком завео сељаке и успео да окупи око 250 четника. Ђткчевић је са својим одредом чије је језгро сам наоружао још у алрилском рату, крстарио по селима Колубаре и одржавао зборове. Није нападао равнороске четнике, партизане је критиковао али доста умерено. Наступао је са паролем „окупљање свих националних снага ради заштите народа и спречавања братоубилачког рата“. Том паролем је стекао извесну популарност у народу. Пећанац, а Немци поготово, нису много веровали Никчевићу, па су били игкрти у снабдевању његовог одреда оружјем и муницијом.

Руднички одред којим је командовао наредник Света Радичевић из Маслошева, започео је агитацију по селима испод Рудника. У Маслошеву је партизанска патрола нашла „војводу“ са неколико четника. Четнике је разоружала, а војводу одвела Дугалићу који му је запретио да се више не појављује у овом крају ако не жели да се бори против окупатора. Радичевић је наставио врбовање и успео да окупи 110 четника.

Качерски одред под командом капетана II класе Љубисава Миловановића из Трбушнице имао је око 150 људи са три пушкомитраљеза а Љишки одред преко 200 људи. Венчански одред је имао преко 100 људи. Половином октобра у одредима Косте Пећанца у западном делу Шумадије налазило се око 1000 четника. Релативно брзом омасовљењу поменутих одреда доста је допринео и генерал Новаковић који није признавао Пећанчеву одлуку којом му је оду-

зета титула команданта шумадијских четничких одреда. Иступајући на зборовима, Новаковић је позивао народ у борбу против окупатора. Људи су се одазивали на генералов позив и ступали у четничке одреде којима је фактички командовао Пећанац. Многи нису били свесни да су постали војници квислиншких формација.

Без обзира што није дошло до „масовног окупљања националиста ИГумадије за борбу против комунизма“, генерал Штал је био задовољан брзим јачањем четничких одреда на територији коју је контролисала његова дивизија. Штал је преко својих обавештајаца настојао да што је могуће више ангажује аранђеловачке газде у врбовању људи за квислиншке формације и пружању материјалне помоћи ради јачања „националног фронта за борбу против комунизма“. Аранђеловачки зеленаши са Илијом Михаиловићем дугогодишњим послаником на челу, били су уплашени брзим развојем народноослободилачког покрета у Шумадији. Збунила их је и појава бројних домаћих оружаних формација чије су се вође заклињале да се боре за народ. Нису знали уз кога да стану. Пећанац, који се одмах отворено ставио у службу окупатора, није им одговарао. Његова популарност је брзо опала у народу. О Дражи Михаиловићу се говорило али није био грисутан. Новаковић им се учинио најпогоднијим. Много су веровали у њега, али их је генерал брзо разочарао својом не ефикасношћу.

Адвокат Аца Лазаревић посетио је све истакнутије богаташе у Аранђеловцу. Рекао им је да прикупља добровољачку војску за борбу против комуниста. Тражио је новчану помоћ. Они су знали да је Аца Љотићев човек. Љотић у Шумадији није имао присталица. Аранђеловачке газде нису хтеле с њим да се повезују, без обзира што су били спремни да помажу свакога ко се бори против комуниста. Недићева „Влада народног спаса“ представља ала је најсигурнијег заштитника њихових интереса, па су аранђеловачке газде одлучиле да се чврсто држе „оца Србије“ и да га финансијски помажу.

У Аранђеловцу је био образован Одбор народног спаса. Његов задатак био је да прикупља новчана средства за Српску државну стражу коју је требало даље развијати и јачати као основну антикомунистичку оружану силу. Одбор је развио широку акцију прикупљања добровољних прилога. Убрзо су прикушвена знатна новчана средства, чак и у злату. Народ није давао новац. Зеленаши су га дали. Свега неколико људи из околине Аранђеловца, Лазареваца и Тополе пошло је у Недићеву војску, и то они који су желели да лако дођу до новца.

Партизански симпатизери и обавештајци из Аранђеловца будно су пратили рад Одбора народног спаса, а нарочито прикупљање новчане помоћи и врбовања добровољаца. О свему је био обавештен штаб Првог шумадијског одреда. Сазнало се и то да ће Танасије-Таско Думовић кренути у Београд да преда новац Недићу. Као истакнути члан Одбора требало је да он на свечан и симболичан начин преда новац и злато „оцу Србије“ у знак „велике привржености народа орашачког среза, одакле је и он пореклом, њему и његовој ствари — спасавању српства“.

Командант одреда наредио је команданту 3. батаљона да контролише комуникацију Аранђеловац — Младеновац и да ухвати Ду-

мовића. Командант батаљона дао је задатак својој 7. чети да контролише комуникације Аранђеловац—Младеновац. Седма чета се распоредила у Копљарима и сваки дан организовала заседу на Баљковици.

Немци нису седели скрштених руку. Један немачки шггијун налазио се у 7. чети. Он је често био са комесаром чете. Измишљао је приче о својим тешкоћама за време илегалног рада у Београду и због тога је упорно инсистирао да буде примљен у Ској. Као борац се истицао, добровољно се јављао у патролу, заседу и свуда где је било тешко. У чети су га почели сматрати добрим борцем. Био је сувише претенциозан. Неки борци су га називали лакташем, мада комесар то није прихватао. Он се понудио да оде у Аранђеловац, да види „како је тамо“. Рекао је да он може лако да учини, јер зна немачки, а има и искуства из рада у Београду. Сви су овај његов предлог оценили као смео. Дали су му најбољи револвер из чете, окитили га бомбама. Тада је он отшпао на састанак с немачким обавештајцем и испрчао му све о 7. чети, па чак и њеном задатку да чека Думовића. Тада је са њим утврдио начин слања обавештења. Њему је било наређено да шаље писмене извештаје које је требало да оставља на тачно одређеним местима на прузи Аранђеловац — Младеновац. Вратио се из Аранђеловца, донео новине и пола цака цигарета. Прпчао је о својим подвизима у вароши, о сусретима са немачким војинцима и вештом маневрисању да га не легитимишу. Сви су му се дивили и хвалили га. Једино је Лида Маринковић, који је тада био водник, седео по страни. Није му веровао. Њему, рођеном Аранђеловчанину, нису промакле неке нелогичности из излагања овог „јунака“.

Неколико дана чета је узалудно чекала у заседи. Нико се није појављивао. Једног јутра, када је чета излазила на Мађарево брдо у заседу, срела се са два камиона Немаца. Немци су од Орашца журшги, јер су знали где се партизани налазе. Седма чета се још није била ни развила за борбу, а Немци су искочили из камиона и у стрелачком строју кренули ка месту заседе. Развила се кратка борба у сусрету. Партизани су били изненађени. Командир је наредио повлачење. Чета се повукла у село Бању. У чети су тек тада почели да помишљају да је неко дао Немцима обавештење и да у чети постоји шпијун.

Да би онемогућио шпијуна, командир чете је прибегао лукавству. По подне истога дана напустио је Бању и упутио се на југ. Борцима је рекао да чета извесно време неће бити у овом крају. У међувремену команданту батаљона је предложено да упути у заседу на Бољковици неку другу чету. Следеће ноћи штаб батаљона са 8. и 9. четом пребацио се у Копљаре.

Осма чета је следећег јутра стигла на косу Бељевац, између Орашца и Копљара и организовала заседу. Борци су лесжали све до подне. Из Младеновца је прошао један камион са сандуцима пића. Већ је било два часа после подне. Борци, гладни и уморни, почели су да гунђају. Командир је већ хтео да нареди налуштање заседе, али је осматрач са правца Аранђеловца јавио да долази лимузина. Ауто је ушао у заседу са прилично малом брзином. Поред возача седео је Бошко Катанић, управник расадшгка у Аранђеловцу а на зад-

њем седишту још један путник. Био је то дуго очекивани Танасије-Таско Думовић. Командир чете искочио је на пут и дао знак шоферу да стане. Уместо да стане, шофер је дао гас и јурнуо. Кратак рафал из митраљеза пресекао је гуму и кола су стала. Шофер је почео да запомаже и преклиње како није крив. Из зшла је изашао Думовић. Грашке зноја су му избиле по лицу. У руци је држао повећу кожно торбу. У торби су се налазиле хшвадарке а у постави капута близу килограм златног новца. Ту је било и писмо адресовано на „Председника владе народног спаса“. На специјалној белој хартији, исписаној калиграфски у стилу повеља, „одани, угледни грађани Аранђеловца“ захвал>ивали су се њему, „храбром и одважном генералу што се решио да уразуми неодговорне елементе и спасе народ од насиља“. У писму је стајало да „угледни грађанин Думовић изражава жељу свих њих доле потписаних“. Следио је потпис десеторице зеленаша из „Одбора народног спаса“.

Думовића су саслушали командант и комесар батал>она. Иако уплашен, није могао да сакрије своју мржњу према комунистима. Изјавио је да као велетрговац и банкар мора да се бори против комуниста. Када му је командант 3. батаљона Лабудовић саопштио да ће бити стрел>ан као народни непријатељ, почео је да плаче. Нестало је велетрговачке надмености. Управник расадника Катанић и возач су саслушани и пуштени. Кола су уништена.

Стрељање Думовића уплашило је аранђеловачке зеленаше. Они су његов одлазак организовали у договору са шефом Гестапа, који им је обећао пуну безбедност. Чак је и лично одредио време поласка. Немци, наравно, нису ни намеравали да упуте Думовића уз оружану пратњу, јер за то није било снага ни средстава. Ослањали су се на свог обавештајца који их је уверавао да је пут до Младеновца сигуран.

СУКОБ НА ПРУЗИ КОД КОПЉАРА

Немачки обавештајац у 7. чети није мировао. Наставио је да се освети за свој неуспех. Следећег дана, чим је чета дошла у Копљаре, у Аранђеловац је стигао његов извештај да ће партизани заноћити у Копљарима. Те вечери је кренула једна батерија из 220. дивизиона у Копљаре. Надајући се великом успеху, Немци су око пола ноћи стигли на одређено место и почели да стежу обруч. Пси су их први осетили и почели да лају. Али, партизана више није било у селу. Чим је пао мрак, командир 7. чете је наредио покрет и чета се изгубила у правцу Бан>е. На јужној ивици села остала је само једна патрола са пушкомитраљезом, која је отворила ватру на Немце. Ноћна пуцњава трајала је неколико часова. Заморени, Немци су се вратили у Аранђелогац без резултата. Гестапо је поново претрпео неуспех.

После неколико дана обавештајац је ипак успео да напакости чети. Командир 7. чете био је обавештен да ће из Младеновца кренути железнички транспорт за Аранђеловац са материјалом за немачки гарнизон. Команда чете је одлучила да поруши пругу и нападне транспорт. Претпостављало се да ће Немци са композицијом упутити оружану пратњу, те је требало радити опрезно и обезбедити пуно изненађење. Време проласка воза између села Марковца и Ба-

ње, где је једино било могуће извршити напад, није било познато. То је отежавало организацију заседе. Припрема ове акције чувана је у строгој тајности. За њу су знали само командир и комесар чете и водници водова. Чета је тих дана, пре акције, била на територији села Бање и Липовца и сваке вечери мењала је преноћиште, али се држала даље од железничке пруге. И поред тога што је командир добро познавао пругу, јер су је раније рушили, он је претходно, у строгој тајности, извидео места за заседу. Са командиром су ишли само водници водова, без иједног борца. Али, шпијун је осетио да се нешто спрема. Обилазио је око команде чете, започињао разговоре и настојао да сазна нешто о припреманој акцији.

Тих дана у чету је стигао један радник, члан Партије, из Београда. Кретао се доста тешко због једне краће ноге. Београдска полиција га је често хапсила, па му је и ногу оштетила. Постављен је за политичког делегата првог вода којим је командовао Миодраг Маринковић Лида. Шпијун је увек ишао уз њега. Помагао му је при ноћним маршевима, прелазима преко разних препрека, носио торбу пуну књига коју је овај донео из Београда. Рачунао је да ће преко политичког делегата сазнати за припреману акцију. Делегат је преко комесара чете сазнао за акцију. У једном разговору шпијун је дознао да ће заседа бити организована између села Бање и Копљара. Комбиновао је како да обавести Немце.

У праскозорје чета је кренула у акцију. Командир је био сигуран да је сачувао план дејства у тајности. Лида је мотрио на „осумњиченог“. Али, када је чета стигла до железничке станице у селу Бањи, командир је био изненађен. Очекивао је да ће воз да наиђе тек кроз два часа, или још касније, а од шефа станице је сазнао да је воз већ стигао у Грабовац.¹³⁸ Командир је радио брзо. Требало је поставити заседу, распоредити људство и порушити пругу, и то на два места. У тој општој журби Лида је изгубио контролу над „осумњиченим“, а и сматрао је да је већ касно да он нешто предузме. Али овај је ипак „одиграо“ своју улогу. Кратко време није га било у чети, па је на неки начин обавестио Немце.

Сада се на обе стране радило брзо. Немачка команда у Арађе-ловцу није рачунала да ће партизани сазнати за долазак транспорта, и Немци се нису припремили да га обезбеде. Транспорт је имао малу пратњу од десетак белогардејаца старијих година. На њих се није много рачунало. Онда су Немци алармирали цео гарнизон, скупили на брзину око сто војника и жандарма и кренули у сусрет транспорту. Чета је за то време стигла на место, предвиђено за заседу. Воз се већ приближавао. Шине су подрхтавале, док су партизани покушавали слабом алатом да их раставе. Пруга је била оштећена. Композиција од четири вагона упала је у заседу. Мала локомотива, брекћући, налетела је на растављене шине и један вагон се преврнуо, док су други остали на шинама. Већ се било потпуно разданило, али су пратиоци воза још спавали. Нагло заустављање вагона их је пробудило. Неки су искочили, а други, буновни, почели да пуцају. Командир 7. чете је дао знак за отварање ватре. Куршуми су запарали

Шеф железничке станице у Бањи Душан Петровић, био је сарадник партизана.

по вагонима. Потекло је уље из канти, а задњи вагон, у коме је било машинско уље и бензин, запалио се. Белогардејци су искочили из вагона и, хватајући заклоне иза насипа, прихватили борбу. Али од првих плотуна готово половина их је изгинула или теже рањена. Њихов отпор је био слаб, тако да су неки борци, не осврћући се на ватру, почели да ваде шећер из разбијених сандука. Неко је открио и сандук са чоколадом. И поред командирове опомене да се не прилази возу док се не савлада отпор непријатеља, борци су почели да се чисте шећером и чоколадом. Сматрали су да је акција завршена.

Тада је дошло до изненађења које нико, осим шпијуна, није очекивао. Делегат Лидиног вода, који је стајао иза једног хроста, на око двадесетак метара позади стрељачког строја, окренуо се према северу и почео да пуца.

— Немци! — викнуо је.

Командир је истрчао на брежуљак и видео стрељачки строј Немаца који је излазио из једног шумарка. Од заседе их је делило око 300 метара. Немци и мања група жандарма су свакако претпостављали да су партизани послали обезбеђење у правцу Аранђеловца, и да се оно налази на прузи. Зато су и изашли из воза на два километра од заседе и кренули пешке, заобилазећи заседу са севера, тако да их обезбеђење 7. чете није ни приметиле. Да није било делегата, који због своје ноге није могао да сиђе на пругу, Немци би избили на брежуљак изнад пруге и 7. чета би се нашла у веома тешком положају.

— Брзо овамо! Немци нас опкољавају! — пала је оштра команда командира.

Чим су чули прве пуцње, борци су схватили озбиљност ситуације. За трен ока су се нашли на брежуљку где се Лидин делегат сам борио против чете Немаца. Немци су отворили ватру, а затим убрзано кренули према брежуљку. Борци 7. чете, излазећи на брежуљак, такође су отворили ватру. Митраљесци су избили међу првима и засули немачки стрељачки строј рафалима. Одстојање између ова два стрељачка строја износило је нешто више од сто метара.

— Издао нас је неко — рекао је Лида гласно и окренуо се око себе.

Тражио је погледом онога у кога је сумњао. Њега није било. Притикнут ватром, немачки стрељачки строј се почео колебати. Већина Немаца је залегла, а неки су почели да беже назад тражећи боље заклоне. Пушкомитраљезац Момчило Жировница бацио је бомбу. Иако још далеко од њих, бомба је натерала најистуреније немачке војнике да залегну. Занесен борбом, делегат вода је гађао иза хроста и непрестано узвикивао:

— Храбро! Напред, момци!

Затим је уследила команда:

— Јуриш, ено их беже!

Жировница је скочио први, бацио још једну бомбу, а затим, тукући лез свога митраљеза, журнуо према Немцима. Остали су га следдили. Чуо се узвик: „Ура!“

Енергичан јуриш бораца 7. чете збунио је Немце. Нису издржали налет. Ужурбано су се повлачили, а касније су бежали у неред. Борци 7. чете су их гонили. Лида је приметио да се борац на кога је сумњао крио иза једног жбуна, а затим се дао у бекство. Лида је

почео да пуца за њим. Убрзо га је сустигао и ухватио. Шпијун је признао читаву своју издајничку улогу. Радио је за Немце и Специјалну полицију. Стрељан је у једном забрану у селу Бањи.

У борби су погинула три борца 7. чете. Међу њима Тихомир Чолић, из Винче, који се истицао као вешт и храбар борац. Погиноу је у јуришу од ручне бомбе коју му је Немац бацио у ноге. Седма чета је однела своје мртве другове у село Бању. Одатле су их колима отпустили у родна места. Тихомир Чолић је свечано сахрањен на винчанском гробљу. Лидин вод га је пратио. Хроми делегат вода одржао је на гробу храброг борца дирљив говор. Људи и жене су плакали и дивили се храбрости овог младог сиромашног сељака, надничара, који је на позив Партије пошао да се бори за ослобођење земље.¹³⁹

НЕМЦИ ТРАЖЕ ПАРТИЗАНСКУ БАЗУ У ВИНЧИ

Генерал Штал је са својим сарадницима пажљиво пратио ситуацију на фронтима. Наредио је начелнику штаба да, поред великих карата Европе и Африке, на којима је пратио развој ратне ситуације, стави и оперативну карту фронта у Шумадији и западној Србији. Заставицама су била означена места која су држали партизани. Једна заставица била је на северној ивици села Винче — само три километра далеко од виле у којој се налазио Шталов штаб. Очигледно је било да у Шумадији постоји фронт и да Топола више није никакво место у позадини.

Немачке јединице, гарнизониране на Опленцу, држане су у непрекидној приправности. Војници и официри спавали су под пуном ратном опремом.

Ноћу су одјекивали митраљески рафали предстража. У сталном очекивању напада војници су отварали ватру на сваки шум. После рафала следила би серија ракета која је упозоравала на опасност. Дежурни пука је наређивао трубачу да свира за узбуну. Сањиви војници су скакали са својих лежаја и јурили на означена места. Официри су их прихватили и одводили на положај — на јужну и југозападну ивицу Опленца. То се понављало из ноћи у ноћ.

Генерал Штал је био офанзиван, борбен дух. Требало је напасти. Он више није гајио илузије о стварању јаке вазалне војске која ће се борити. У четничтво Косте Пећанца није полагао велике наде. Одред опленачког војводе Милованчевића врзмао се по селима око Тополе. Сустрет са партизанима је избегавао. Штал је наредио начелнику штаба Функеу да Милованчевићевој групи не даје више ни новац ни оружје, и да му се нареди да иде у борбу против партизана.

Функе је позвао Милованчевића и наредио му да крене у Винчу и прикупи податке о партизанима. Том приликом је замерио Милованчевићу због неактивности и изразио дубоко незадовољство генерала акцијама четника.

¹³⁹ Немци и Недићева администрација бележе ове борбе (док. бр. 1. фасц. 19, к. 9 и док. 49/1—1, к. 51). Недићевци признају да им је рањен командир жандармеријског вода капетан Милошевић. Немци не говоре о својим губљеницима.

Увређен и љут, Милованчевић је већ сутрадан решио да крене у Винчу. Претходно је послао у извидницу војника Радишу Миловановлћа, родом из Винче, да испита прилике у селу и да код Милованчевићевог и немачког пријатеља Миладина Миливојевића обезбеди ручак за одред. У сељачком оделу, без оружја, Радиша је успео да незапажено уђе у село. Он је добио информације од своје жене и Миладина Миливојевића. Речено му је да у селу нема партизана, те да Милованчевићева „војска“ маже несметано да дође. Радиша је одмах пренео војводи радосну вест и одред је кренуо у Винчу.

Да би могли рећи Немцима како су прокрстарили цело село, Милованчевић је дошао у Винчу из правца Јасенице. На самом уласку у село четници су извршили „борбени“ задатак. Наишли су на Бранка Станковића који се колима враћао кући из њиве. Брантсо је имао на себи нову подофицирску униформу бивше војске и на ногама војничке цокуле. Војводина „секретарица“ Пујка одмах је запазила униформу и предложила да је конфискују. На Милованчевићев знак четници су ухватили Бранка и почели да га свлаче. Бранко није знао ко су ови наоружани људи. Мислио је да су можда неки непознати партизанн па их је молио да га не дирају говорећи да је и његов син с њима.

— А. мајку ти комунистичку — повикали су четници — није он с нама већ са комунистима!

Бранко до тада није ни знао да постоји нека друга „српска“ војска сем партизанске. Занемео је од чуда док су га четници песничили и черупали. Остао је у гаћама и кошуљи. Војвода је хтео да поведе Бранка са собом као заробљеника — партизана, али није могао овако разголићеног. Четници су оставили Бранка на путу и упутили се кући Миладина Миливојевића. Миладин је са радошћу примио четнике и богато их угостио. Милованчевић је преко Миладина скупљао информације о партизанима. Али ни он није много знао. Чуо је да се партизани често сакупљају код школе. То је било све. Милованчевић је рекао Миладину да ће он „кад се момци мало одморе“, да крене ка школи и похвата комунисте. Али, ситуација се развијала другачије. У Винчи се налазила партизанска сеоска стража. Тројица су били наоружани пушкама. Чим су четници дошли Миладиновој кући један омладинац из његовог комшилука наишао је кући Милића Радовановића и обавестио га да су четници у селу. Милић је од наоружања имао само револвер и неколико бомби, али је пронашао у селу наоружане партизане из страже и заједно с њима упутио се према Миладиновој кући. Омладинац је известио Милића да четници имају много пушкомитраљеза. Милићева група је са косе од Вучићевића куће отворила ватру по Миладиновом дворишту. Меци су запраштали по крову и тарабама. Четници су одговорили пуцњавом. Настала је пометња. Плашећи се да ће му се нешто догодити, Миладин је почео да виче како партизани опкољавају његову кућу. То је унело панику међу четнике. Побегли су према Тополи непрекидно пуцајући.

Милованчевић је известио Немце да је имао „жесток сукоб“ са партизанима чија се база налазила у рејону школе и да се пред „надомћнијим непријатељем“ повукао.

Немци су Милованчевићевом упаду у Винчу придавали далеко већи значај него што је имао. Штал је то оценио као „појаву дина-

мичног духа" у табору антикомунистичких снага. Драго му је било што је чуо пуцњаву у којој нису учествовале немачке снаге. Сматрао је да су то плодови и његовог напорног рада на разбијању устанка. Сад су му приче о доласку Љотићевих и Недићевих трупа, које је чуо од претпостављене команде у Београду, изгледале вероватније. Али, Штал је желео да истовремено нешто предузме и сопственим снагама. Одлучио је да уништи „партизанску базу" код школе у Винчи и тако помери фронт даље на југ.

Генерал је тражио од Функеа исцрпне податке о „бази" у Винчи. Функе је овај задатак пренео на Конопацког, а Конопацки на своја два достављача из Винче, Миливојевића и Качаревића, и наредио им да прикупљају податке о партизанима. Качаревић је из дана у дан седео у дворишту куће Миленка Станковића, где је била смештена кројачка радионица Љубе Живановића, која је углавном радила за партизане. И Миладин Миливојевић је често навраћао.

Међутим, све што је представљало „комунистичку базу" код школе била је кућа Марка Станковића у којој се налазила породица Милана Благојевића. Јединице су овде ретко навраћале и никад се нису задржавале.

Једнога дана, пред вече, вод из 7. чете, који је био са Душаном Петровићем Шанетом на збору у Пласковцу, свратио је у Винчу и задржао се код школе. Борце је требало нахранити, а Шане је свратио да обиђе команданта (био је болестан и лежао код своје породице), да би се с њим договорио о даљем раду. Тих дана је Покрајински комитет Партије озбиљно замерао партијском руководству аранђеловачког округа што је готово цео партијски кадар послало у одред. Сада је требало ову грешку исправити и створити нови кадар за рад на терену. Овим проблемом се бавио, поред партијског повереништва, и штаб одреда.¹⁴⁰

Вод је остао код школе све до мрака. Немачким шпијунима је лакнуло. Они су имали о чему да извести своје наредбодавце. Сутрадан рано Миливојевић и Качаревић отишли су у Тополу и обавестили Конопацког да се код школе у Винчи налази логор партизана и да их има око тридесет. О овоме је одмах био обавештен Штал. Генерал је са начелником штаба проценио ситуацију и израдио план напада на „побуњенички логор", а затим издао наређење за напад. За извршење напада одређен је један батаљон из 741. пука, јачине око 200 војника. Једној батерији хаубица 105 мм из састава дивизијске артиљерије било је наређено да поседне положаје јужно од Опленца и припреми се да гађа рејон школе у Винчи. Требало је да напад почне сутрадан. Припреме су обављене у строгој тајности тако да до Благојевића није стигло никакво обавештење.

Немци су стигли у Винчу око 10 часова, 8. октобра. Долазили су у три колоне, свака јачине чете. Једна чета је извршила обухват с југа и од Живановића кућа избила у рејон школе; друга је дошла из Великог поља и са истока затворила обруч, а трећа од Александро-

¹⁴⁰ У свом извештају од 7. октобра 1941. год. Партијско повереништво за Аранђеловац прави критички осврт на свој рад и износи основну слабост — што је фактички читаву партијску организацију пребацило у одред. (*Зборник*, 1/2, стр. 150).

вића кућа и затворила обруч са северозапада. Тако је шири рејон школе био окружен Немцима. Они су методично наступали и стезали обруч.

Вод 7. чете није био код школе. Он је још исте ноћи отишао у Бању. Али су се у обручу нашли командант одреда Милан Благојевић и Предраг Димовић, начелник штаба. Немце су приметили када су се у стрелачком строју приближили кући у којој су се њих двојица налазили. Ништа се није могло предузети. Благојевић и Димовић имали су само по револвер и неколико бомби. У кући се налазила и Димовићева жена, Роса Станковић, иначе професор немачког језика. Благојевић је наредио Роси да са децом напусти кућу, а њих двојица су били одлучили да сачекају Немце да уђу у предсобље па да на њих баце бомбе. Роса је једнога сина који је имао само неколико месеци, узела у наручје, а другог од две године за руку и изишла из куће. Немци су већ били пред кућом. Роса је успела да сачува присебност. Поздравила је Немце са „добар дан“ и упитала да ли нешто желе. Један официр се пробио напред, учтиво је поздравио, извињив се што мора да је узнемирава, и рекао да је обавештен да се овде налазе комунисти и он има задатак да изврши претрес свих кућа. Роса се осмехнула и рекла официру да ту нема комуниста. Жалила је што им мора показати неспремну кућу. Њен тачан изговор и правилан немачки нагласак збунили су официра. Спонтано се упустио с Росом у дужи разговор. Војници су у недоумици стајали, сада већ мање расположени за борбу.

Тада се из суседног дворишта појавио Миленко Станковић. Тај боем и први човек који је напустио одред показао је овога пута изванредну сналажљивост и велику храброст. Поздравио је Немце доста бучно и весело и то све пропратио једном веселом бечком досетком, што је код Немаца изазвало смех. Представио им се као бивши бечки ђак и банкарски чиновник. Миленко је знао да је Милан Благојевић у кући и зато је настојао да удаљи Немце из дворишта. Правићи се предусретљив, саопштио им је да су партизани пре две вечери били у дворишту школе, кратко се задржали и некуда отишли. Додао је да кроз ово село партизани врло ретко пролазе и да се готово никад не задржавају. Уверио је Немце да је Милованчевић сам инсценирао пуцњаву и да ту уопште није било ни једног партизана. Најзад је понудио Немце да пођу у његово двориште, да би их почастиио ракијом. Официр се љубазно опростио од Росе и Немци су прешли у Миленково двориште. Извршен је само претрес школе.

Немци су отишли у Тополу. Штал је био обавештен да се у Винчи не налази никаква стална партизанска база, већ да партизани само пролазе кроз ово село. Командант батаљона, који је саставио извештај, посебно је поменуо „културне и предусретљиве грађане“ Росу и Миленку који су „благонаклоно“ примили Немце и понудили им своје услуге.

Штал је замерио Функеу и Конопацком што га нетачно информишу, а сазнање да у Винчи нема партизана осетио је као велико олакшање.

Те вечери Милан Благојевић је напустио Винчу. Роси и Миленку се захвалио на великој сналажљивости и храбрости.

Првих дана октобра ослобођен је Горњи Милановац. У ослобођењу града учествовале су јединице Чачанског партизанског одреда и Одред равнаторских четника под командом поручника Звонимира Вучковића. Овом приликом заробљена је главнина једне немачке чете. Четници су један број Немаца одвели на Равну гору, да се похвале Дражи, а убрзо затим су их пустили. Партизани су отишли на фронт код Краљева, а четници су остали у Милановцу. У Милановцу су формиране две команде места. Партизанска са Бранком Ракићем на челу, и четничка са капетаном Рељићем на челу. Ракић је, заправо, био командант Таковског батаљона, а у Милановцу је фигурирао као најстарији партизански командант. Дужност команданта места обављао је други.

У Руднику у то време није било кикакве власти. Окупаторско-недићевску власт ликвидирале су јединице 1. шумадијског одреда још раније. Од тада Недић није покушавао да успостави власт у Руднику, а окупатор ни раније није био у стању да непосредно контролише срез качерски. Тако је у Руднику извесно време било безвлашће, а онда је изабран Народноослободилачки одбор. После ослобођења Горњег Милановца Рудник је за Први шумадијски одред значио врло безбедно место, односно представљао је „дубоку позадину“ како је Благојевић имао обичај да каже, па је у њега пресељена одредска болница. Али, на Руднику је постојала само партизанска стража која је имала око десет наоружаних бораца.

Међутим, када је капетан Радован Стојановић, кога је „горски штаб“ поставио за команданта рудничке групе одреда, стигао у Горњи Милановац са специјалним овлашћењем Драже Михаиловића, он је наредио резервном поручнику Момиру Кузмановићу, команданту тек формираног рудничког четничког одреда да одмах запоседне Рудник и формира команду места. По њему је упутио поруку команданту Првог шумадијског одреда да се састану ради договора о успостављању власти у Белановици, Доњој Шаторњи и Страгарима. Тако је једнога дана Момир Кузмановић, иначе чиновник Среског суда из Рудника, са целим одредом стигао у Рудник и формирао команду места, а одмах сутрадан са око 30 четника кренуо је у Доњу Шаторњу. Тада су становници Горње Јасенице први пут видели равнаторске четнике.

Колона четника са црном заставом кретала се путем за Шаторњу певајући четничке песме о војводи Лунету. Више Горње Шаторње четници су срели партизанског курира који је носио пошту за штаб одреда. Курир је био обучен у немачко одело. Сусрет је био изненадан. Старшина четника је одмах командовао: „У стрелце!“ и четници су се развили за борбу. Курир је био разоружан. Он је протествовао и уверавао четнике да је партизан. Али су га четници прогласили љотићевцем, узели му оружје, свукли униформу и одузели му писмо. Отишао је у штаб одреда у гаћама.

Када је Благојевић сазнао за овај догађај, одмах је на Рудник упутио Вељка Томића, резервног поручника са неколико бораца и наредио му да на Руднику формира чету која би остала у месту као посадна јединица и спречила самовољу четника. Четницима је послао писмо:

Данас око 12 часова код моста на Ђуриначкој реци ваша оружана група напала је курира овог одреда, разоружала га, свукла са њега униформу и одузела му пошту. Овакав поступак ваше војске сматрам изразито непријатељским. Сву одузету опрему и наоружање одмах ћете предати доносиоцу овог писма. Ако супротно поступите, упутићу јединицу која ће вас на то присилити оружјем. Док се друкчије не реши, напустићете Рудник и не појављујте се са својим формацијама јужније од села Мајдана, иначе ћете бити нападнути.

Благојевић,
командир Првог шумадијског одреда.¹⁴¹

Момир Кузмановић је припадао оним људима који су пришли равнорском покрету са искреном жељом да се боре против окупатора. Његово политичко опредељење било је монархистичко, али он је сарадњу са комунистима прихватио као патриота. О Благојевићу је доста слушао — импоновао му је као официр Шпанске републиканске армије, а и по акцијама које је до тада извео Први шумадијски одред. Посебно га је импресионирао успех одреда у борби на Светињи. Зато је Благојевићево писмо схватио као наређење и напустио Рудник не тражећи одобрење од свог претпостављеног, а Вељку Томићу партизанском команданту места на Руднику вратио све ствари и оружје насилно одузето од курира штаба Првог шумадијског партизанског одреда.

ЈАЧАЊЕ ПАРТИЗАНСКИХ СЕОСКИХ СТРАЖА

Деветог октобра штаб одреда одржао је у Брезовцу састанак са командантима батаљона. Разматрана су два основна питања: економска блокада немачких гарнизона и сарадња са органима власти по селима. Прецизирани су задаци појединих батаљона. Први батаљон је имао задатак да блокира Тополу, Трећи Аранђеловац, а Други Јазаревац. Командантима батаљона је наређено да у селима која се граниче са гарнизонима организују сталне страже. За командира страже требало је одредити доброг борца и настојати да је родом из дотичног села. Заправо, до Благојевића су доспеле информације са терена да се партизанске страже формирају по селима без неког нарочитог реда, са пуно произвољности и импровизације, а он то није желео. Наредио је да се спроведе јединствена организација и начин рада. Командир страже је могао да има под својом командом 2—4 наоружана борца, као стални састав намењен за патролну службу. За стражаре су одређивани селаци — војни обвезници, а у недостатку таквих омладинци који нису служили војску и мушкарци старијих година. Страже су одређиване по списку, а смењивале су се недељно. Стражари нису поседовали оружје, али су обично носили секире. Основни задатак сеоских стража био је да спречавају изношење животних намирница

¹⁴¹ Садржина писма реконструисана на основу сећања аутора.

из села. Зато су и постављене на путевима који повезују села са градовима. Пресецањем економских веза села са градовима и гресецањем саобраћаја између окупаторових гарнизона требало је потпуно изоловати немачке гарнизоне, исцрпљивати немачку војску и присиљавати је на напуштање гарнизона или на предају. Замерка овоме плану била је да се не води рачуна о снабдевању градског становништва. Став штаба одреда и окружног партијског руководства био је да и градско становништво треба да масовно крене у борбу, а да се за исхрану деце и старијих особа некако снађе одржавањем чвршћих веза са селом. Имало се у виду да је блокада привремена мера — док се окупатор не протера. Патроле су имале задатак да обилазе стражаре и да им помажу у вршењу дужности. Страже и патроле су имале задатак да обавештавају сељаке о наиласку Немаца у село. Последњих дана Немци су почели да упадају у села и да одводе таоце, нарочито после заробљавања групе Немаца у Горњем Милановцу. Благојевић је предузетим мерама хтео да спречи ове акције Немаца.

Окружно партијско повереништво већ је организовало народну власт. Ранији повереници који су руководили Фондовима народног ослобођења званично су проглашени за одборнике Фронта народног ослобођења. Тада су први пут озваничени органи народне власти у Шумадији, премда су они раније постојали у низу села. Њихов задатак је остао исти као и ранијих повереника, тј. рад на снабдевању војске, мобилизацији и решавању других проблема. Сада је требало разрадити посебна упуства о раду тих одбора. После овог састанка осетио се у селима интензивнији рад одборника.

Штаб одреда је овом приликом сугерирао командантима батаљона да почну ширу мобилизацију људства, и то, углавном, на гринципу добровољности. Према директиви штаба одреда у свакој чети могло је бити 15—20 мобилисаних људи, који у почетку не би имали оружје. Ово људство требало је обучавати у руковођењу оружјем и водити га у борбу да се привикава на борбена дејства. Батаљони би морали да предузимају акције ширих размера и да настоје да ово људство што пре наоружају. Када се наоружају прве групе мобилисаних, онда мобилисати нове.

КРАЈ ВОЈВОДЕ ОПЛЕНАЧКОГ

После даласка Милованчевића са четницима у Винчу и изненадног упада Немаца, у село, штаб одреда је одлучио да ликвидира Пећанчев Опленачки четнички одред, који је иначе имао око 25 људи а такође да казни и немачког доушника из Винче. Штабу је већ одраније било познато да је Миладин Миливојевић немачки обавештајач. Одлучено је да му се суди. Задатак је поверен команданту 3. батаљона. Лабудовић је послао Миладиновој кући патролу са пушкомитраљесцем Ђаћом, на челу, која га је довела у штаб батаљона код Лакића кућа на јужној ивици Винче. Миладин је призао све. Осуђен је на смрт и казна је извршена.

Дугалићу је истовремено наређено да уништи Милованчевићеву банду. Од Миладогаа је добијено обавештење да се војвода опленачки

налази на територији села Маскара. Дугалић је ујутру шестог октобра кренуо на задатак из Божурње са целим батаљоном и око подне стигао у Маскар. У Маскару је добио обавештење да се Милованчевић налази у Загорици. Дугалићу је досадила ова шетња и неизвесност. Одлучио је да баталлон смести у школу у Рајковцу ради одмора, да организује извиђање Загорице и утврди где се тачно четници налазе. Међутим, Милованчевић је пре Дугалића стигао у Рајковац и сместио своје четнике у школу. Четници су поставили само једног стражара са пушкомитралезом. Био је то Радиша Миловановић из Винче. Долазак партизана изненадио је стражара. Винчани су Радишу препознали. Чудили су се откуда он овде са митраљезом. Узели су му митраљез. Није се одупирао.

Дугалић је ушао у двориште школе. Мајор Милованчевић са још неколико четника и својом „секретарицом“ Џујком седео је под липом и пио ракију. Остали четници одмарали су се на слами унесеној у учионице и очекивали вечеру наручену у селу. Војвода опленачки није могао да се прибере од изненађења кад је видео колону наоружаних људи који су пунили школско двориште. У почетку је мислио да су љотићевци. Многи Дугалићеви борци имали су немачке униформе. На партизанима није ни помишљао. Пошао је у сусрет колони и нашао се пред Дугалићем.

— Ја сам мајор Милованчевић — рекао је пружајући руку Дугалићу.

Дугалић се и сам изненадио.

— Заборавио си Наталинце — рекао му је и потегао револвер.

Милованчевићу је тек тада постало све јасно. Машио се и од за револвер. Готово једновремено су опалили један на другог.

Комесар Дача се налазио непосредно иза Дугалића. Он је одмах уперо аутомат у четнике и Џујку, која је већ била отворила ватру из свог револвера, и сручио на њих цео рафал. Џујка је пала у прашину, а поред ње су се сручила још два четника. Дугалић и војвода опалили су један на другог по неколико метака. Војвода је погођен на више места. Почео је да дозива у помоћ своје четнике.

У дворишту је настала општа гужва. Више се није знало где су четници, а где партизани. Четници, који су били смештени у школи, отворили су ватру са прозора, а затим су почели да искачу покушавајући да се спасу бекством. Партизани су пуцали из митраљеза по прозорима. Неки су убацили и бомбе у школу. Ова хаотична пуцњава трајала је 10—15 минута, па се све утшиало. У дворишту и у школи лежало је десет мртвих четника. Четворица лакше рањених предали су се. Тројица су дигли руке одмах на почетку борбе. Од целог Опленачког четничког одреда Косте Пећанца остала су свега петорица заједно са војводом Милованчевићем. Иако рањен на неколико места, успео је да се у дворшпту суседне куће увуче у пећ за печење хлеба.

То је био крај четништва Косте Пећанца у Јасеници.¹⁴² Заплењено је: 15 пушака, три пушкомитраљеза, девет револвера, 1500 пушчаних

У извештају команданта жандармерије бригадног генерала Радовановића (док. бр. 60/—1, кут. 26, ВИИ ЈНА) овај догађај је детаљно описан и објективно. Бројчани подаци према извештају штаба 1. шумадијског одреда од 14. октобра 1941. године.

метака и војводна архива коју је носила у својој торби секретарица Цујка. После ове борбе мајор Милованчевић се преквалификовао у полицајца. Постао је начелник среза опленачког. Дугалић је из Рајковца отишао у Маслошево.

ЈОШ ЈЕДАН ГЕНЕРАЛ ДОЛАЗИ У ЈАСЕНИЦУ

После потписивања споразума између Милана Благојевића и генерала Новаковића у манастиру Вољавчи, Новаковић је спровео некакву папирнату мобилизацију. Својим присталицама поделио је објаве у којима је стајало „бити спреман за борбу по накнадном наређењу“. После тога, напустио је Јасеницу и отишао у Грузију. Новаковић је намеравао да сличан споразум склопи и са неким од истакнутијих команданата равногорских четника. Мајор Миодраг Палошевић учинио му се као најпогоднији. Генерал је намеравао да одвоји Палошевића од Драже и да га потчини себи.

Палошевић је хладно примио генерала и није прихватио његов предлог. Новаковић је остао у Грузији неколико дана, за то време је у његов одред ступило двадесетак четника. Он је покушавао да успостави контакте са штабовима Краљевачког и Крагујевачког одреда предлажући им састанке ради израде заједничких планова дејства. Али, генерала више нису озбиљно схватили, па су и његова предлози остали без одговора. Новаковић се брзо уверио да је његова мисија у Грузији пропала па се поново вратио у Јасеницу.

Али овај поновни генералов долазак у јасенички крај није био случајан. Контактима чешће са официрима „Југословенске војске у отаџбини“, како су себе почели да називају равногорски четници, генерал је осетио да они мрзе партизанску војску и комунисте. Четнички официри нису крили своје мишљење да партизанску војску треба ставити под њихову команду или је разоружати и отпустити, а вође похапсити. Из овога је генерал извукао закључак, да је сукоб између партизана и четника неминован, и то у блиској будућности. Ко ће победити, то није било извесно, али ће обе стране ослабити. Зато је потребно да он што пре ојача као „трећа сила“ која би остала по страни овог сукоба и у погодном моменту се појавила у улози арбитра. Тада би он ставио под своју доминацију обе ослабљене и искрвављене стране. Вођен том „стратегијско-политичком идејом“, генерал је дошао у Јасеницу где равногорски покрет практично није постојао, сматрајући да овде ипак постоји најповољније тло за остварење његових амбиција. Очекивао је да ће, ако дође до распадања партизанске војске, попунити своје јединице бившим партизанима, јер они ће се, како је мислио, пре прикључити њему него Дражи. Генерал је ступио у везу с неким људима у Београду, који су све до тада ћутали чекајући да се нешто крупно догоди па да и они ступе у акцију.

Одмах по доласку у јасенички крај генерал Новаковић је почео да одржава зборове по кафанама и школама. Излагао је војно-политичку ситуацију у свету и у земљи. Говорио је о „незрелости“ и „брзоплетости“ партизанских и четничких вођа, о томе како ће између њих због поделе власти доћи до сукоба, па је потребно да на чело на рода стане једна „трезвена“ личност.

Почетком октобра вратио се из Београда један Новаковићев официр који је у својству „специјалног ордонанса“ посетио неке личности и пренео им генералове поруке. Официр је опет пренео генералу поруку неких „важних личности“ да ће ускоро стићи у околину Рудника један генерал који жели да се састане са Новаковићем. Једне вечери Новаковић је окупио у кафани Страгарце и са нарочитим расположењем изложио им своје војне и политичке планове.

Дугалић, који се са батал>оном налазио у Блазнави, био је обавештен да се генерал Новаковић изненада појавио у околини Страгара и да се не понаша у складу са постојећим споразумом. Поручио је преко Жике Радосављевића-Пинтера да ће доћи у Страгаре ради разговора са генералом. Жика је пренео генералу ову поруку и дао му до знања да се Дугалић љути због неких генералових изјава.

Генералу Дугалић није био симпатичан. Када се први пут срео с њим, у Маслошеву код Димине воде, учинио му се наглим и незгодним за дијалог. Сада није желео да се сретне са таквим човеком, нарочито не пред масом. Плашио се да ће му за неколико минута пропасти сав вишедневни труд. На брзину је завршио збор правдајући се пред окупљеним људима да мора хитно да крене на веома важан задатак. Скупио је своје људство и отишао према Букуљи. Оставио је једног свог поверљивог човека у Страгарима да сачека „важну личност“ из Београда. Новаковић се поново повезао са својим старим пријатељом и земљаком војводом Никчевићем и уз његову помоћ одржао неколико зборова у селима око Лазаревца. Позивао је све оне који су способни да пушку носе да му се придруже. У неким селима генерал је имао успеха. У његов одред се јавио већи број добровољаца.

Дванаестог октобра Дугалићев батаљон се налазио у Страгарима у школи. Са батаљоном се налазио и заменик политичког комесара одреда Душан Петровић-Шане. Жика Радосављевић је успео да обавести Дугалића да ће у Страгаре да стигне нека значајна личност ради успостављања веза са четницима. Тачно време доласка није се знало, па се 1. батаљон, после акције у Рајковцу, чешће налазио у близини Страгара.

Око подне дванаестог октобра, у малој лимузини, стигла је у Страгаре очекивана „важна личност“. Био је то инжењеријски генерал Божа Путниковић. Он је припадао оној групи људи која се није дефинитивно определила. У Недићеву војску није хтео да ступи, али се са Недићем често састајао и јадиковао над судбином српског народа. Нарочито га је „болело разједињење српства“. Био је ватрени поборник изналажења додирних тачака између Недића и Драже, нарочито у „борби против комунизма“ и заузимању заједничког става према Немцима. Сада је Путниковић кренуо у специјалну мисију „добре воље“ ради посредовања између Драже и Недића. У Београду је дознао за пребивалиште генерала Новаковића кога је лично познавао, па је хтео да уз пут сврати и до њега и да му пренесе поруку „оца Србије“.

Али, срећа није била наклоњена овом емисару. На улазу у Страгаре срео га је Новаковићев човек и саопштио да је „војвода од Шумадије“ на Букуљи, и да су у Страгарима партизани. Путниковић се уплашио. Инжењеријски генерал захтевао је да га што пре доведу у

везу са артиљеријским генералом. Новаковићев човек предложио је Путниковићу да не иде према Букуљи и то још аутомобилом, јер би то било сувише опасно, већ да преноћи у манастиру Вољавчи а да у току ноћи успоставе везу са Новаковићем. Путниковић је прошао кроз Страгаре у правцу Вољавче без ометања, али је његово присуство откривено, па су Шане и Дугалић правовремено обавештени.

Дугалић је упутио једну десетину бораца са којом је пошао и комесар батал>она Дача Станковић. Путниковићеву лимузину нашли су јужније од Страгара, на путу за Вољавчу. У колима је био само шофер, који је изјавио да је Путниковић отишао напред. Партизани су пошли за њим и убрзо га достигли. Кад је приметио да су партизани у непосредној близини, Путниковић се склонио у једну воденицу.

Дача је довео генерала код Шанета и Дугалића. Шане га је познавао док је генерал био у активној служби у Карловцу. Генерал је био изненађен. Коректан однос партизанских старешина брзо га је расположио, јер он је другачије замишљао војску коју предводе комунисти. Причао је о себи и својој мисији. Почео је са већ познатом причом „о мутном времену“, о томе како је он тежио да остане — ван политике и свих оружаних покрета, али га је трагедија отаџбине побудила да и он „своје снаге и способности стави у службу нације“. Причао је конфузно и магловито „о пренагљености и неурачунљивости неких елемената који су својим чаркањем моћног окупатора разјарили и изазвали да предузме одмазду“.

Шане је провео са Путниковићем неколико сати у једној кући. Домаћица је почастила генерала кафом и ракијом. Шане је желео да 4вје од Путниковића шта се све догађа у круговима око Недића и у Београду. На крају је саопштио генералу да ће бити спроведен у Горњи Милановац, што је и учињено.

ТРЕЋИ БАТАЉОН УПАДА У АРАНЂЕЛОВАЦ

Новаковић је десетог октобра стигао на Букуљу са својим одредом. Одмах по даласку упутио је поруку Милану Благојевићу, обавештавајући га да је активирао своје резерве и да намерава да са групом сзојих одреда нападне Аранђеловац. Поручио је Благојевићу да дође на Букул>у ради разраде заједничког плана напада.

Милан Благојевић није давао већи значај Новаковићевом позиву на сарадњу. није му веровао, али је ипак наредио команданту 3. батаљона Милораду Лабудовићу да успостави везу са генералом и да се договори с њим о евентуалном заједничком нападу на Аранђеловац. Обавестио је Новаковића да ће му садејствовати са 3. батаљоном и дао му податке где се налази штаб батаљона.

После зборована које је генерал Новаковић одржао у неким селима око Лазаревца а затим и око Аранђеловца и доласка извесног броја л>уди у његов одред, у Арађсловцу и Тополи почело се причати како се на Букуљи и Венчацу скупља силна војска под командом генерала Новаковића, који припрема напад на Аранђеловац. Ова вест је дошла и до Немапа. Командант 220. дивизиона у Аранђеловцу наредио је строгу приправност, а команданту дивизије послао је извештај о опасности од напада побуњеника. Тражио је хитно појачање.

Вест је узнемирила и аранђеловачке зеленаше, који су се уплашили да ће изгубити своје богатство. Присталице Драже Михаиловића, које су већ почињале да активније делују у Аранђеловцу и Тополи, биле су против напада. Дражиновци су истицали да је много боље припремати се и чекати. Из Аранђеловца је кренула на Букуљу шаролика група грађана са богатим поклонима и јединственом молбом: да генерал одустане од напада. Генерал је делегацију примио врло званично, не дозволивши јој да уђе у логор. Уверавао их је у непоколебљивост своје одлуке. Међутим, генерал није ни помишљао на напад, јер је од наоружања имао свега око 80 пушака и пет пушкомитраљеза. То је било сувише слабо наоружање за преко три стотине људи, колико их је мобилизацијом успео да прикупи, а готово су то биле слабе снаге да би се ликвидирао немачки гарнизон. Затражио је садејство Првог шумадијског одреда. Послао је писмо у Брезовац команданту 3. батаљона. Генерал је поручивао партизанима да затворе комуникацију Аранђеловац — Младеновац и спрече Немцима одступницу. За почетак напада одређена је ноћ између 13. и 14. октобра.

Тада се у близини Аранђеловца налазила 7. чета. Остале две чете батаљона дејствовале су источније од Тополе. Штаб батаљона је одлучио да се одазове позиву генерала Новаковића. Одмах је ангажовао 7. чету, а 8. и 9. чети наређено је да се пребаце у рејон Венчаца. Обавештен је и штаб одреда.

Дванаестог октобра увече 7. чета је стигла у Врбицу и поставила заседу на комуникацији која се од Баљковице спуштала ка Аранђеловцу. Требало је да нападне Немце када се буду повлачили. Чекао се почетак напада. Пролазили су сати. Дошла је и поноћ. Али ни тада се ништа није догодило. Партизани су мислили да се чека зора. Око два сата по поноћи плануло је неколико ватри на Букуљи. Чули су се и пуцњи, али само неколико. Тада се све поново утишало.

Командир 7. чете Првослав Малишић Пилот био је у недоумици шта се дешава у Аранђеловцу. Решио је да се приближе вароши. Чета је напустила заседу и кренула кроз село Врбицу. Пред зору је заузела положај код фабрике боја у Врбици.

Међутим, Новаковић је одустао од напада на Аранђеловац, повео своју војску на комуникацију Рудник — Шаторња, после пола ноћи избио на њу, исекао велики број телефонских стубова и онеспособио телефонско-телеграфски саобраћај између ова два места. Рушење ове телефонско-телеграфске линије била је бесмислица. Рудник и Шаторња су били ослобођени и ова линија је заправо служила партизаша. После сечења бандера генерал је сакупио своју мобилисану војску и одрокао говор. Рекао је људима да су се они „часно одазвали“ његовом позиву и да су први „задатак“ успешно извршили. Тада је сваком војнику дата потврда у којој је стајало да је под командом „команданта шумадијских четничких одреда“ и да не може бити мобилисан ни у једну другу оружану формацију. На крају је саопштио да сви они који су без оружја могу да иду кућама, да се пуштају на „неодређено одсуство и да ће поново бити позвани када то буде потребно“. Људи су се разишли кућама. Све им је то изгледало чудно.

Генерал уопште није нашао за потребно да партизане извести о промени своје одлуке. Он је био оставио групу четника којима је дао задатак да изврше „демонстративни напад“ на Аранђелогац. Читав тај „демонстративни напад“ састојао се у томе што су опалили неколико метака и запалили ватре.¹⁴³

Због овог четничког „напада“ 7. чета је морала да пролије много крви.

Командант 220. противоклопног дивизиона будно је пратио развој догађаја. С намерама генерала Новаковића био је упознат, а знао је и за присуство 7. чете. Када су сазнали да Новаковић неће напасти Аранђеловац, Немци су решили да нападну партизане. Одмах после пола ноћи почели су да прикупљају главне снаге. Једна мешовита извиђачка група, састављена од жандарма и Немаца, вршила је извиђање у правцу Орашца. Жандарми су вешто водили Немце у непосредну близину 7. чете коју је зора затекла у рејону фабрике боја и кућа око ње. Изморени дугим, напрегнутим ишчекивањем и неспавањем, борци 7. чете су дремали у својим заклонима; неки су коментарисали ситуацију у којој се нашао чета и која им се чинила сувише тешка.

Чим се разданило, Немци су кренули према фабрици боја. Ишли су опрезно, да би се што више приближили партизанима.

Нико из 7. чете није ни помишљао да их из непосредне близине вреба смрт. Два стражара, који су били истурени на свега десетак метара од предњих делова, дремуцкали су заклоњени оградом од багрема и бацали повремено сањиве погледе према Аранђеловцу. Један од стражара спазио је Немце. Били су удаљени свега око 50 метара. Стражар је погледао лево и десно, видео немачке униформе, шлемове и уперене пушке. Викнуо је:

— Немци!

Немци су са свих страна отворили митраљеску ватру. Куршуми су падали као град. У чети је настала општа забуна. Неко је, захваћен паником, почео да виче:

— Бежите, опкољавају нас! Бежите!

Када су приметили да Немци опкољавају рејон фабрике, борци су се дали у бекство кроз још слободан пролаз. Командир и водници викали су да се не бежи већ да се прихвати борба и организовано повлачи. Али, мало ко је увиђао целисходност ове команде. Заклањајући се иза кућа, користећи жбуње, партизани су настојали да се што више удаље. Једино су митраљесци Војин Јовановић и Момчило Жировница успели да организовано дају отпор Немцима. Када је отпочела борба, Жировница се налазио изван дворишта фабрике. Био је пошао да потражи неку шљиву и утоли глад. О врату му је високо пушкомитраљез. Помоћник га је пратио у стопу. Спазивши да Немци врше обухват с југа, Жировница је отворио ватру и то врло прецизно. Неколико Немаца је пало, а остали су залегли или потражили заклоне. Немачка ватра је ослабила. Пушкомитраљезац Војин је са прозора једне напуштене зграде уочио како немачко лево крило настоји да чету окружи са севера. Војин је био познат као одличан нишанци-

¹⁴³ Новаковић се касније правдао да је војвода сувоборски, капетан Јовановић, саопштио Немцима план напада, па је због тога одустао.

ја. Са неколико рафала проредио је немачки стрељачки строј. Тако су Војин и Жировница омогућили чети да се извуче из овог рејона у коме је свима претила сигурна смрт.

Пола сата доцније чета се нашла на окупу, развијена у стрељачки строј, иза усека једног сеоског пута. Заменик комесара чете, који се био повукао са првом групом бораца, успео је да на овој линији застави борце и да их организује за борбу. Сада је цела чета, удаљена од фабрике око 1,5 километар, била спремна за организован отпор. Водници су пребројали људство — петорице није било. Око фабрике се још пуцало. Лида и његови борци били су забринуте, јер њихов политички делегат се још налазио у кругу фабрике. Сећали су се његових речи: „Ја бежати нећу. Тућићу се докле будем имао муниције. Један метак сачуваћу за себе.“ Командир и водник Лида осматрали су рејон фабрике двогледом. Видели су политичког делегата како обилази око фабричког димњака отварајући ватру. Немци му нису одвраћали истом мером, јер су настојали да га жива ухвате.

— Идемо да му помогнемо — рекао је Лида командиру.

Командир је ћутао. Не говорећи ништа, Лида је нагустило заклон и пошао према фабрици. За њим је кренуо његов вод, а затим и цела чета. Под заштитом ватре својих пушкомитралеза. 7. чета се енергично бацила у противнапад. Лида се са својим водом брзо пребацио и упао у двориште фабрике. Нашао је свог политичког делегата. Стајао је наслоњен уза зид димњака. Глава **MV** је била клонула на груди из којих је текла крв. Рука му је стезала дршку револвера. Седма чета је покупила своје мртве и предала рођацима. Политичког делегата су сахранили у Бањи.

Те вечери на Венчацу се притиснуо цео 3. батаљон. Када се у 8. и 9. чети сазнало за губитке 7. чете, борци су били огорчени на четнике. Предлагали су ипгабу батаљона да хрњну у напад на Новаковића и да га разорџају. Други су опет предлагали да сами **Hanarmv** Аранђеловац. Командант се слагао са овим другим предлогом. Комесар је сматрао да се једна таква акција не би смела ггоедузети без знања штаба одреда, алч нше био наочито упооан при одбани свог мишљења. Аранђеловчани, којих је било ггоилично у овом батаљону, упооно су тражили да се грап нападне. Рггеоводство 7. чете давало је извршан отпоп да се исте вечепи ггоедузме таква акција износећи као протнвоазлог чињекицу да им је људство замооено. На Коаи је командант батаљона одлучио да извршт само демонстоативни ттлепад на Аранђеловац.

Пред поноћ 3. батаљон се развио на североисточним падинама Букуље и источније, све до пута ксНи води за Рудник. Лабудов план препада састојао се у томе да се са јужне ивице вароши отвори ватра из целокупног наоружања у поавцу зграда у којима су били смештени Немци и Пећанчеви четници. Осма и 9. чета развиле су се у растресит стрељачки строј и приближили се јужној ивици вароши све до најистуренијих **xvha**. Групе митраљезаца имале су задатак да са те линије отворе ватру, а затим да се **noBvxv**.

Немачки командант гарнизона у Аранђеловцу био је те ноћи у врло деликатној ситуацији. У току дана **утроутно** је велике количине муниције, а попуна није била извошена. Неми се нису надали да ће исте ноћи уследити снажан партизански напад.

Кад су одјекнули митраљески рафали на јужној ивици вароши, командант 220. дивизиона известио је радиограмом дивизију. Одговор генерала Штала био је да се држи до сванућа, а да ће сутра добити појачање.

Са Немцима је било и око 50 недићеваца, али су и они располагали са мало муниције.

Немачког команданта су узнемиравали и вапијући гласови „угледних грађана“, као Илије Михаиловића и још неких чија савест није била чиста. Знали су да то партизани нападају. Сви су се тада сетили Думовића и његове судбине на Баљковици. Страх од непосредне смрти продирао је у њихове немирне душе. Захватили су их очај и паника. Окретали су старе телефоне и дозивали немачку команду. Сви су понављали једно те исто:

— Куда ћемо ми, господо? Шта треба да радимо?

— Помолите се богу да прихвати ваше грешне душе, иначе одосте право у пакао — говорио им је шеретски командант.

Покушавао је да се нашали на рачун аранђеловачких газда, према да је и сам осећао страх. Ипак је омогућио газдама да се склоне у подруме зграда у којима је била смештена војска.

Командант Пећанчевих четника, војвода орашачки, поп Аца Костић, тражио је од Немаца инструкције. Чим су одјекнули први рафали са Букуље, он се нашао међу својим четницима у Соколани. Међу њима је владала страховита паника. Критиковали су попа.

— Довео си нас овде да изгинемо — говорили су.

— Причао си како ће се Шумадија листом дићи против комунизма и како ћемо ми постати четовође, а овде ће нас поклати.

Са пиштољем у руци поп је успео некако да умири „своју војску“ и да је натера на послушност. Немачки командант је наредио попу Аци да са својим четницима крене на јужну ивицу вароши. Жел>а Немаца је била да почетном партизанском удару потуре четнике, да се послуже четницима као штитом. Своје јединице су задржали у зградама. Старешинама је било наређено да отварају ватру само када им се партизани непосредно приближе. Према јужној ивици вароши упућене су две патроле са по једним пушкомитралезом. Али, Пећанчеви четници показали су се као слаб штит. И поред наредбе немачког команданта, поп Аца није могао да их натера да у ноћи, пуној неизвесности, напусте зграду Соколане, нарочито после повратка дела патроле која је била упућена у југоисточни део вароши. где се сукобила са партизанима и изгубила гројицу својих ттрипадника.

Када је отворена митраљеска и пушчана ватра, командир баталјона Милорад Лабудовић Лабуд очекивао је да ће Немци одговорити снажном ватром. Али од тога није било ништа. Из парка су одјекнула два кратка митраљеска рафала и полетело неколико ракета. Од Соколане су четници испалили неколико метака из пушака. То је било све. Овакво реаговање Немаца било је изненађујуће за Лабуда. После испалење одређене количине муниције борци су се питали шта сад предузети. Аранђеловчани су предлагали да уђу у варош. Лабуд је оклевао, али је коначно одобрио да 7. и 8. чета формирају по једну ударну групу са по једним пушкомитраљезом и да уђу у град, али да се задрже кратко. Аранђеловчанима је строго забранио да посећују

родитеље и рођаке. Лидина група се срела на мосту у доњем крају вароши са Пећанчевим четницима. Лидин пушкомитраљецац Момчило Жировница из непосредне близине отворио је ватру по збијеној четничкој патроли и оборио тројицу брадатих „делија“. Остали су побегли према Соколани. Неки су чак и пушке побацали. Група из 8. чете продирала је према горњем делу града и несметано дошле до парка. Ту се сукобила са немачком патролом. Митраљецац 8. чете Ђаћа, који је истовремено био и старешина групе а познавао је сваку стазу у парку, приметио је благовремено немачку patrolу и поставио јој заседу. Са удаљења од свега неколико метара отворио је ватру. Три Немца су погинула, а остали су побегли назад. Тада су Немци отворили јачу ватру из зграда у којима су се налазили. Групе из 7. и 8. чете су промениле правац и отишле према железничкој станици у Соколани.

Лиди је ипак посетио своје родитеље, а онда се са својом групом упутио у рејон Соколане. Преплашени четници су отворили паклену ватру. Пуцали су иако никога нису видели, разгинули су страх. Партизани су им упутили неколико рафала. То је било довољно да војвода орашачки смртно уплашен извести Немце да „комунисти врше снажан притисак надмоћнијим снагама“ и да му је потребно хитно појачање.

Ударне групе Трећег батаљона су се неколико часова задржале у Аранђеловцу. Лабуд није знао стање код Немаца. Да је раније детаљније проучио ситуацију и створио план за напад, или да га је импровизовао после оваквог реаговања Немаца и увео у борбу цео батаљон, вероватно би до сванућа успео да ликвидира 220. немачки дивизион и целу брадату војску буковичког попа Аце Костића. Пропуштена је ретко погодна прилика да се лако постигне огроман успех. Али, штаб батаљона није знао право стање код непријатеља. То је спасло и Немце и четнике.

Пред зору се 3. батаљон повукао од Аранђеловца у правцу Копљара. Лабуд је рачунао да ће Немци, можда, због догађаја из прошле ноћи довући појачање из Тополе, или напустити Аранђеловац. Међутим, није дошло ни до једног ни до другог. Ударне групе Трећег батаљона успеле су да извуку из вароши велике количине цигарета и шећера. тако да се ова акција и са те стране исплатила.

Акција је имала и извесан политички ефекат. Немци су се још једанпут уверили у снагу партизанске војске и одлучност њених старешина, а немачке присталице је ухватио смртни страх. Од те ноћи они се нису јавно разметали својом антикомунистичком оријентацијом, а и Немци се нису више онако надмено и самоуверено шетали Аранђеловцем.¹⁴⁴

Хватање Путниковића изазвало је сумњу и недоумицу код Новковића у даље намере партизана Шумадије у односу на њега. Нагло је одлучио да крене у правцу Ужица с намером да се сретне са Врховним командантом партизанске војске. Петнаестог октобра кренуо

¹⁴⁴ Овај догађај је описао у извештају средског начелника за срез орашачки од 14. октобра (док. 51/31, кут. 28). Начелник тврди да су партизани хтели да униште греско начелство. Милан Благојевић у свом извештају Главном штабу за Србију од 24 октобра 1941. године наводи да је ову акцију извело десет ударних тројки.

је за Горњи Милановац. Жика Радосављевић Пинтер га је напустио и вратио се у 1. батаљон. Новаковић је са својим одредом некако стигао до Ариља. Ту га је једне ноћи изненада напао Дражин војвода Божа Ћосић Јаворски и разоружао. Новаковић и његови официри нашли су се затворени у једном подруму. Самовољни и бахати Јаворски намеравао је да стреља генерала, али су га у томе спречили партизани. Две ариљске чете нападе су Јаворског и ослободиле Новаковића и његове људе, тако да је он ипак успио да стигне у Ужице.

У децембру месецу 1941. године генерал Љубо Новаковић се јавио на Романији. Успео је да у селима око Вишеграда прикупи нове четнике тако да је његов одред имао тада око 150 људи. Покушавао је да четнике војводе из Источне Босне мајора Јездимира Дангића и друге стави под своју команду, али није у томе успео. Онда се повезао са командантом Романијског партизанског одреда Славишом Вајнером Чичом Романијским па је с њима учествовао у борби против усташа и домобрана. Али, генерал, по свој прилици, није много волео мирис барута. Поново се пасивизирао. Његов одред је почео нагло да се окпа. Остао је са свега десетак најоданијих и шифранткињом. У таквом стању га је нашла једна патрола из Краљевачког батаљона 1. пролетерске бригаде и спровела у Фочу. У Врховном штабу генерал Новаковић је био лоново лепо прихваћен. Чак му је било поверено да руководи добровољачким одредима у Источној Босни. У априлу 1942. године Новаковић се повезује са групом британских обавеиггача која се налазила код Врховног штаба и с њима организује бекство. Упутили су се у правцу Црне Горе. На путу су британски војни обавештајци на челу са њиховим старешином Т. Атертоном убијени. Носили су већу количину златног новца. Причало се да су Британце убили четници Драже Михаиловића, али постоји сумња да је то дело самог Новаковића. Он је стигао у Црну Гору и повезао се са црногорским националистима. У септембру 1943. године убили су га црногорски партизани. Тако је завршио бригадни артиљеријски генерал Љубомир-Љубо Новаковић велики комбинатор који је много желео власт, али није имао храбрости да се за њу и бори.